

משקל קטול בלשון המשנה לפי כתב־יד קאופמן*

בעבודה הנוכחית אספתי את כל השמות ממשקל 'קטול' שמצאתי בשישה סדרי משנה על־פי כ"י קאופמן, מיינתי אותם ודנתי בהם לפי בחנים שונים — צורניים ותוכניים. בנחיצותה של בחינה כזאת יווכח המעיין בקטע שהוקדש לנושא זה בספרו של מ"צ סגל, דקדוק לשון המשנה, בעמ' 77:

קטול (קִטּוּל). צורה זו משמשת לשם הפעולה של בנין פִּעַל תמור המקור הנטוי שבמקראית, ואפשר ליצור אותו מכל פעל ופעל. כמו בִּיטּוּל, נִיסּוּף, סִידוּק, צִיהוּב. לפני ר: יִירוּד, טִירוּף, פִּירוּשׁ. לפני ע: שִׁיעוּר.

מן פעלים אחרים: צוּת, קִיוּם, שִׁיור, תִּיחוּח, בִּיטוּי, מִילוּי, קִינּוּי, יִפּוּי, נִידוּי, עִינּוּי. בדרך העברה גם בשמות מוחשים, כמו חִילוּף, טִינוּף, יִשׁוּב, חִיסוּם, עִיגוּל, קִיפּוּי, חִיפּוּי, פִּיטוּי, צִירוב, פִּירוּר, וגם נקבה: קְלוּפָה (כריתות ו ע"א). השווה במקראית: בְּפוּרָה, שְׁלוּמָה. רק בריבוי: גִּידוּלִים, לִימוּדִים. וכן בהוראה מופשטת: יְסוּרִים. ביחוד במונחים חוקיים: אִירוּשִׁין, גִּירוּשִׁין, קִידוּשִׁין, נִישׂוּאִין, בִּירוּיִן, מִיאוּיִן (ב"מ ב, א), יִירוּיִן (נדר' ג, א).

ההגדרות שבקטע זה אינן בהירות כל הצורך ויש בו גם סתירה פנימית. סגל פותח בקביעה ש'קטול' הוא שם־הפעולה התקני של פִּעַל, אבל מתוך 18 דוגמאות שהוא מביא — שלוש הן "מעשה לסתור" (סידוק — ששורשה ממש כפועל בבניין נפעל, צִיהוּב ויִידוּי — שהם שמות הגזורים מהתפעל)¹ ורביעית, תִּיחוּח, גזורה משורש שאין לו כלל פועל במקורות הקדומים.²

'בדרך העברה גם בשמות מוחשים — חִילוּף, טִינוּף...' לפי הדוגמאות המובאות, נראה שכוונתו למה שקרוי בפי קוטשר 'פרי פעולה';³ כלומר שמות (מוחשיים או מופשטים)⁴ שהם תוצאה של פעולה; ובנידון שלנו, פעולה בבניין פִּעַל. בהמשך לא ברור אם השמות שבאים דווקא בריבוי הם תמיד 'פרי פעולה' או לא, והאם יש איזה מכנה משותף שקובע שאלו יהיו רק בריבוי. לפחות ב'מונחים החוקיים' מלמדות רוב

* ראשיתו של מאמר זה בעבודה סמינריונית שנכתבה בשנת תשל"ג בהדרכת מ' בר־אשר.

- 1 ועוד דוגמה סותרת בקבוצת השמות שבריבוי המובאת בהמשך: נִישׂאִין. אף זו גזורה מבניין קל.
- 2 הערוך (ערך 'תחח') הוא, לפי הידוע לי, ראשון המשתמשים בשורש זה בפועל, ודווקא בבניין הפעיל!
- 3 קוטשר, דקדוק ל"ח, עמ' 76-77; קוטשר, מחקרים, עמ' קלג-קלד.
- 4 'חילוף' במשנה הוא מופשט ולא מוחשי. ראה להלן.

הדוגמאות שאין מדובר ב'פרי פעולה' דווקא, ואם כן יש לשאול האם אין זה מבטל את מה שנקבע בראש הדברים ככלל שאין יוצאים ממנו — שאת 'קִיטוּל' (ללא סיומת הריבוי) אפשר ליצור מכל פועל ופועל. ובעיקר, מאחר שאין הדוגמאות נותנות תמונה אחידה, בולט כאן הצורך באיסוף מלא של החומר מתוך קורפוס שלם ומיצוי העולה ממנו בצורה מלאה.

י קוטשר, ב'מחקרים בדקדוק לשון חז"ל',⁵ נתכוון להגיש חלק מזה, היינו את כל 'קִטוּל' הגזור מבניין קל. ואולם גם החומר שהציג קוטשר חלקי וגם הפרשנות אינה הכרחית, כפי שאראה להלן.

על יסוד מצב זה של המחקר ניגשתי לבדיקת צורות 'קִיטוּל' שבמשנה. על-פי המלצתו העקרונית של קוטשר במקומות רבים במחקריו, הרואה בכ"י קאופמן למשנה אב-טקסט ראשון במעלה ללשון חכמים הארץ-ישראלית, התמקדה העבודה במקור זה.

בבדיקה נתברר כי קביעתו הנחרצת של סגל, ש'קִיטוּל' הוא לעולם שם-פעולה או פרי-פעולה של בניין פיעל, נכונה אמנם ברוב המקרים (ספרתי 72 מקרים בתפקיד שם-פעולה ר' 31 — "פרי-פעולה"), אבל כמורכב היא קיימת גם במשקלים אחרים. נראה כי לפעלים הכבדים הבאים תמיד בצורת הסביל-חוזר 'נתפעל', שם-הפעולה הקבוע הוא 'קִיטוּל' (בעבודה זו 7 דוגמאות), ויש צורות 'קִיטוּל' לא-מעטות השייכות לבניין קל (כאן — 16 דוגמאות). עוד אתי 2 דוגמאות ל'קִיטוּל' הגזור מבניין הפעיל.⁶ מלבד אלה משמש 'קִיטוּל' גם בתפקיד משקל-שם סתם, ללא קשר לפעלים. נבדוק קבוצות אלו אחת לאחת, ותחילה נקדים כמה דיונים פונולוגיים ומורפולוגיים כלליים אשר יש להם נגיעה ל'קִיטוּל'.

א. חילופי קטוּל/קטול; חילוף פונטי

כבר עמדו על שכיחות חילופי \bar{u}/\bar{o} במסורות ל"ח,⁷ אלא שהחילוף מוכר רק בהברה פתוחה ובלתי-מוטעמת. לפי זה, סביר היה למצוא תופעה זו ב'קִטוּלִים' רבים אך לא ביחיד. אך בבדיקתי מעלה שהתופעה קיימת הן ביחיד והן ברבים. ואלו הן המלים שהעליתי:

1. $\bar{u} < \bar{o}$: יום הַפִּיפּוּרִים (בשני מקומות: יומא ח, ב; חול' ה, יא); ופִּיגוּל (כרי' ג, ב); הַצִּיפּוּיִין (כלים יא, ג); שְׁלִמִיתוֹן (כלים יג, ה).⁸
2. $\bar{u} < \bar{o}$ — דוגמה אחת: קִנְצִיפּוּר (ברכ' ה, ג).⁹

5 קוטשר, ודקדוק ל"ח, עמ' 64–65; מחקרים, עמ' קא–קכב.
 6 מספר זה אינו חד-משמעי. בחלק מהדוגמאות הסיווג אינו בטוח ויש צורות החשודות כטעות סופר (או נקדן) בעלמא.
 7 ראה מ' בר-אשר, מסורת איטליה, עמ' 77–79. כפי שצוין שם (בהערה **397) ידועה התופעה גם בעברית המקראית נוסח טבריה בצורות כמו מְתוּק–מְתוּקִים, מְנוּס–מְנוּסָה וכד'. לפי מה שמוצג שם, חילוף $\bar{u} < \bar{o}$ הוא הרגיל יותר, ואילו $\bar{o} < \bar{u}$ יש לו רק דוגמאות בודדות. בבדיקה שלנו, אשר אמנם היא מצומצמת רק לקטול וקטול' ורק בכ"י, מתברר ש $\bar{o} < \bar{u}$ הוא השכיח יותר.
 8 את זִיבּוּרִית (כך בכ"י גשין ה, א–ב; מקואות י, א) אינני מונה כאן. ראה להלן הערה 76.
 9 הנקודה העליונה, המסמנת חולם, נוספה כנראה בידי מגיה נוסף.

ב. קטול כבינוני פעול; חילוף מורפולוגי

הצד השווה בחילופי \bar{o}/\bar{u} הנ"ל, שאינם קבועים; כל אחת מהצורות הנזכרות נמצאת במקומות אחרים בצורתה הרגילה. לעומתם, יש מקום לכלול בין חילופי קטול/קטול קבוצה של מלים בקטול השומרות על ניקודן תמיד. אלו הן צורות קטול המשמשות כבינוני פעול. זאת, לפי דעתו של קוטשר הרואה אותו כווריאנטה של קטול (בניגוד לזאב בן-חיים, שלדעתו מקורן בקטול).¹⁰ קטול הוא ממשקלי הבינוני הפעול של קל (שפור, ילוד וכד'), ולכן מובן מדוע מלות קטול שבתפקיד זה, מוצאן דווקא מקל. חילוף זה הוא, אם כן, מורפולוגי ולא פונולוגי. ואלו הם שמות קטול שבתפקיד זה ככ"ק:

לימוד. הצורות שבמשנה: לימוד (תרו' ד, ג); לימודת (תרו' יא, י); לימודים (דמאי ד, ד), וכן הגירסה בירוש' שם: 'אלא בלימודין אבל בשאין לימודין...'; לימודת (נידה ט, ט [2x], י). בפשטות נראה לי שהכותב התכוון ל'לימודת', והמנקד – ל'לימודה', אלא שלא רצה למחוק את גוף הטקסט.¹¹ ושתי הצורות סבירות: לימודה, כמו: שפורה, צפורה (מקטול), פפורה, מלאת-אבן (מקטול); לימודת, כמו: גיורת,¹² צפורת-כרמים.¹³

כבר העיר אפשטיין (מבוא לנה"מ, עמ' 1258) על למוד במשמעות קרובה במקרא. את תנועת u במקרא מסביר קוטשר (שם) הסבר פונטי מקומי – כל הצורות מופיעות במקרא בסמיכות או בנטייה; בהברה בלתי-מוטעמת מוכר במקרא החילוף $u < o$. במקורות חז"ל נשתמרה הצורה גם ללא נטייה או סמיכות, בשל שכיחות החילוף בכלל.

חומש (ה) פיקודים (סוטה ז, ז; מנח' ד, ג; ביומא ז, א: הפיקודים). לפי בראשר,¹⁴ צורה זו היא בינוני פעול. לדעתי היא שם-פעולה (קפוא למחצה) של בניין קל, וכללתי אותה במקומה; עיין שם.

10 ד' בן-חיים, עואנ"ש, ג, ב, עמ' 47; "קוטשר, 'הארמית של השומרונים', תרכ"ז (זשכ"ח), עמ' 405–406; קוטשר, מחקרים, עמ' רסד–רסה.

11 ואיני מבין את דברי קוטשר שם שדימה צורה זו לשכבת שבישעיה (נא: כא). האם רוצה הוא ללמוד משם שהתי"ו משתמרת, משום מה, דווקא במשקל קטול, והלא שכבת יצאה מכלל קטול! ובעיקר, התופעה של השתמרות התי"ו במקרא בעיקר בשירה ידועה בכמה מלים ובמשקלים שונים (כגון: זמרת, נזלת, שנת, אַחֲזֵת, קאת). זהו שימור של צורן הנקבה הקדום ללא קשר למשקל השם עצמו. ראה גזניוס–קאוטש §80g.

12 מבחינה מורפולוגית, גיורת היא צורת הנקבה של 'גיור(א)' הידוע בארמית של חז"ל, ולא של 'גר' המקראי. צורת הנקבה איננה במקרא ואת צורת הזכר הנפוצה במקרא הניחה לשון חכמים בגזירתה הקדומה. עיין י' קוטשר, 'מבעיות המילונות של לשון חז"ל', ערכי המילון החדש לספרות חז"ל, א, רמת-גן תשל"ב, עמ' 52. לדעת ר"ש ליברמן, 'גיור' מעיקרה מלה עברית שמשמעה מתחילה לא היה זהה ל'גר'. ראה בהערותיו, שם, עמ' 107.

13 עיקר ראייתו של קוטשר לכך שלמוד הוא וריאנטה של קטול (ולא של קטול כפי שסבר בן-חיים) מצורת לימודת. קוטשר מפנה אל רי"ן אפשטיין, שמצא את הצורה ופרשנותה ברוח זו כבר אצל ר' יונה בן-גנאח. עיין שם.

14 בראשר, מסורת איטליה, עמ' 67.

וַיִּשְׁלַח־הוֹ? (קיד' ב, א). בכתוב בלבד ושם באותה משנה: וַיִּשְׁלַחוּ (2x), וכן במקומות אחרים כגון שְׁלוּחֵי, שְׁלוּחֵינוּ וְשְׁלוּחַ (יומא א, ה). עדות נוספת על הצורה שמציג כאן הכתיב, מצאנו במשנה כ"י פריס (שבע פעמים בניקוד ופעם אחת בכתוב).¹⁵

פְּרִוּשֵׁין? (חגי' ב, ז). שוב כתיב בלבד, ושם פְּרוּשִׁים. באותה משנה עצמה, וכן במסכת ידיים פרק ד' פְּרוּשִׁים קרי וכתוב. כך מנקד גם כ"י פרמא א'. לפי ניקוד זה פְּרוּשִׁים וְצִדְקִים שניהם ממשקל אחד.¹⁶ במסורת תימן — פְּרוּשִׁים (לפי מורג, כ"י ירושלים, ניקוד לידיים פ"ד). את שתי הקריאות אפשר למצוא ב-φαρισαίους שבמקורות היווניים (יוספוס ואונגליונים).¹⁷ הכתיב ביווד כנראה השגרת לשון מוטעית (בהשפעת המלה פ'ירוש').

ג. ביטול הכפלה והיחטפות ליד הגה שורק

התופעה מוכרת בל"ח. קוטשר הביא מכ"ק¹⁸ שלוש מלים: סְכִיךְ, שְׁפֹד, רְבִי. ממקורות בבליים, כ"י פרמא ב' ומסורות העדות, הוסיף בראש עמוד שתי מלים מסוג זה: צְפֹרֶן, סְדֵן.¹⁹ מתוך בדיקת משקל קטול בכ"ק יכול אני להוסיף עוד דוגמה מאותו סוג ועוד שתיים שונות במקצת:

שְׁפֹי (מעש' ג, ט) = נסורת. מן הסתם ווריאנטה של שְׁפֹי, שכן זה הוא "פרי" של שפ"י בפיעל. פְּסֹי. כ"י מקיים צורה זו כווריאנטה (מותנית במקצת) בצד 'פִּסֹי' הרגילה. במקרא קיים לפי נה"מ שם-עצם פְּסֹי (כנראה גזור קל). בל"ח אין כס"י קל. הקיום של 'כסוי' המקראית (המוצדקת במקרא) נתאפשר בל"ח, אולי, בזכות תופעת ההיחטפות. קְרִיָא? (כלים ג, ו; ובשבת יז, ח: קְרִיָא. אמנם שם יש רושם שהמלה תוקנה ונכתבה מחדש. אף שרדו שם רושמי שתי האותיות האחרונות — יו"ד ה"א — אחרי המלה הקיימת). לפי השערת (לקמן סעיף י) מלים ממשפחתה הסמנטית של 'קְשׁוּאִים' קיבלו ממנה את משקלה. לפי זה נכון למנות את קְרִיָא בין מאבדי ההכפלה בגלל הרי"ש "רי"ש כשורקות לעניין זה כמ"ש שם קוטשר לעניין רְבִי). בשני המקרים האחרונים ההגה השורק הוא המוכפל עצמו ולא ההגה שלפניו.

ד. יחיד ורבים במשקל קטול

חלק מן השמות במשקל קטול באים רק ברבים, ויש שבאים ברבים וגם ביחיד, אבל בבירור משמעות. ואלו הבאים רק ברבים:²⁰

15 בראש, שם. ראיה מפתיעה לקיומה של צורה זו מביא בראש מדרשה אוונגליונית (יוחנן 9, 7) המפרשת את שם המקום שִׁלוּחַ (Σιλοαμ) שהוא כ"הזוג הפונטי של המלה שלנו: ἀπεσταλμένος = שליח (שם עמ' 113).

16 אך בסוטה ג, ד מנקדים כ"ק ופרמא 'אשה פְּרוּשָׁה' (כ"ק גם 'ומכת פְּרוּשִׁים'). נראה שמפרשים שכאן בינוני פעול וללא קשר ל'פְּרוּשִׁים'.

17 (אך באוונגליון הסורי נמסר וּפְרִישָׁא בשווא). את התנועה השנייה הם מוסרים ב/i/, כנראה צורה ארמית מקבילה — פְּרִישָׁי*. ראה קוטשר, מחקרים, עמ' קכח.

18 למילונה של לשון חז"ל, עמ' 112; מחקרים, עמ' תמט.

19 בראש, פארמה ב, עמ' 16. [= עמ' 181 בקובץ 'מאמרים בלשון חז"ל, א.]

20 סימנתי בסימן-שאלה צורות שמצאתי רק בריבוי, אבל אני מסתפק אם אכן שימשו רק ברבים.

נאופים	דיקדוקי נזירות?	אירוסים
נישואים	זירוזין	שטרי-בירורין?
סירוגים צימוקים?	טיפולי-נשים?	גידולים (אין בכי"ק 'גידול'
פיקודים? ²¹	ייסורין	ביחיד; ראה להלן)
ריקועים?	(דברי- כיבושים	גירומים?
שיבוקין	כיפורים	גירושין
שיפולי-מעים	לימודים (חידוקי כלי)?	דילועים (היחיד דלעת אינו
שיפועי-אהלים?	מלואים	בקטול)

כאמור, יש שמות בקטול שיוחדה להם משמעות מסוימת ביחיד, ומשמעות אחרת ברבים. בכי"ק מצאתי כמה זוגות כאלה:

חילוף — חילופים. 'חילוף' במשמעות מופשטת = הפך, חילוף הדברים. 'חילופיהם' מוחשי — המחליפים אותם, או: שניתנו תמורתם.
 גיאון — גיאונים. נראה ש'מאון' הוא שם-הפעולה, ואילו 'מאונים' הוא פרי-הפעולה — שטרי-המאון: 'שטרי חליצה ומיאונים'.

ציפור — ציפורים. ציבורים = ערימות. 'ציבורי זיתים וחרובים' (פאה ו, ה); 'ציבורי פירות ציבורי מעות' (ב"מ ב, ב), וכן (מנוקד) כבר במקרא: 'שימו אותם שני צפרים' (מ"ב י: ח). ציפור: ייחוד-משמעות — כלל ישראל, שווה להקלה' שבמקרא. 'אלו הן חטאת הציבור' (זבח' ה, ג) כנגד 'חטאת הקהל הוא' (ויק' ד: כא). ואמנם, כשהמשנה מדברת בערמה אחת אין היא יכולה להשתמש במלה 'ציבור', ועל כן אנו מוצאים 'צְבִירַת העצמות'! (אהל' יז, ג).

קידוש — קידושים. קידוש ידיים ורגליים, וכן קידוש במי-חטאת. ²² באשה — קידושין (חריג אחד, רק בכי"ק: 'שמחמת קידוש הראשון שלח' קיד' ב, ו).

במאמרו 'מחקרים בדקדוק לשון חז"ל' (לפי כת"י קאופמן) חילק קוטשר בין 'גידול' בלשון יחיד ל'גידולים' בלשון רבים. ביחיד זה הוא שם-הפעולה, וברבים — פרי-פעולה. ²³ אך תיאור זה הולם, אולי, את הדפוסים, בעוד שמאמרו זה של קוטשר סוקר את מסורת כי"ק. בדפוסים בא הביטוי 'גידולו מן הארץ' ביחיד, ומכאן המקור לחשוב שיש חילוק בין לשון יחיד ללשון רבים במלה זו. בכי"ק, לעומת זה, תמיד 'גידוליו מן הארץ', ורק במקום אחד (ברכ' ו, ג) 'גידוליו מן הארץ'; בהתחשב בשאר המקומות שבהם גם הסופר לא השמיט את ה'וד', יש לראות את ההשמטה כאן כט"ס. תוך כדי עבודתי עלו בידי זוגות נוספים כאלה של יחיד ורבים, הקיימים בל"ח, אלא שבמקרה אחד מבני-הזוג לא נמצא במשנה: כיבוש — כיבושים. 'כיבוש' שכיח מאוד בדחז"ל במשמעות המקובלת כיום, ואילו 'דברי-כיבושים' הנמצא במשנה (תענ' ב, א) עניינו דברי מוסר והכנעה. (יש כמובן קרבה סמנטית בין שתי המשמעויות). סירוג — סירוגים. סירוג (מו"ק כז ע"ב, ואינו במשנה) הוא שם-

21 ראה להלן.

22 קידוש של שבת לא נזכר במשנה!

23 קוטשר, דקדוק ל"ח, עמ' 65; מחקרים, עמ' קכב.

הפעולה הישיר של 'מסרגין'²⁴ ופירושו קשירה או קליעה. סירוגים (מגי' ב, ב) הוא תולדה סמנטית מופשטת של פועל זה, ופירושו 'בדילוגים'.

בתחום זה של הצורות הבאות דווקא בריבוי, חשובה אבחנתו של סגל על שכיחות 'המונחים החוקיים'. אחוז גבוה מתוך השמות שבריבוי הם אכן 'מונחים חוקיים', ומהם — נישואין ושיפוּקין (בדפ': שְׁבוּקִין) — שאינם גזורים כלל מפיעל ורק קיבלו עליהם את דין המשפחה הסמנטית. נראה שהמשקל רווח במיוחד דווקא במונחים חוקיים מתחום דיני אישות,²⁵ שבו כמעט שאינך מוצא שם-פעולה או פרי-פעולה שאינו בקטול-רבים; מה שאין כן בענייני ממונות, שם רוב ה'מונחים החוקיים' הם דווקא במשקלים אחרים, כמו: קניין, מיקח וממכר, נזיקין וכו'. לשם המחשה: 'ליקוחים', המצוי בספרות חז"ל, מתייחס ללקיחת אשה (הפועל אינו מצוי בהוראה זו) ולא ללקיחת חפץ (שבו הפועל מצוי).

ה. שמות במשקל קטול הגזורים מפיעל

1. שמות-פעולה:

אִירוּסִין. בִּיטוּי — גזור מ'לְבַטָּא בְּשִׁפְתֵי' שבתורה, ובמובן הלכתי מצומצם. הפועל 'לבטא' אינו נמצא עוד בספרות חז"ל, להוציא שני מקומות בתלמוד שבהם משתמשים במיוחד במלה מקראית לצורך דרשה; שם הפועל הוא בקל: 'כל הבוטה ראוי לדקרו בחרב' (עיר' סד; נידה כב), בִּיטוּל. בִּיעוּר. בִּיקוּעַ. בִּיקוּר = בדיקת השחיטה (חול' ב, ו). בִּישוּל, גִּידוּלִים: בביטוי 'גידוליו מן הארץ' (ראה לעיל סעיף ד ולקמן ה2). גִּילוּי: במשקין (תר' ח, ד); גילוי-עריות (אבות ה, ח). גִּירוּשִׁין (יבמ' ג, ח [3×]): אין המלה משמשת במובן 'פרי-פעולה'.²⁶ דִּיבּוּר: שתיקותיך יפה לך מדיבוריך (גיט' ד, ח). דִּיקוּקִין נזירות (נזיר א, ב). דִּישוּן (מע"ג, ד). הִילוּךְ — שתי משמעויות: (1) טרמין בקרבנות (זבח' א, ו), ואף הפועל מצוי שם: מהלך, להלך. (2) מעשה-ההליכה.²⁷ הִיךְ הוּר (זבים ב, ב); הִיךְ הוּר (נזיר ט, ד) (ראה הערה 43). זִימוּן (ברכ' ז, ה). זִירוּדֵי (שבי' ב, ג), מן הפועל הנזכר שם: 'אין מזרדין'. זִירוּזִין (נדר' ג, א): הפועל 'לזרו' אינו נמצא במשנה, אמנם, אך זה מקרי בלבד.

24 משורש זה מתועד גם שם העצם 'סורג'. בלשון-המקרא השורש בשי"ן שמאלית: שְׁיָגִים, יִשְׁרָגוּ, יִשְׁתָּרְגוּ.

25 וזכר לדבר כבר במקרא. שלוחים במובן גירושין, לאו דווקא הלכתיים (שמ' יח: ב), ובמובן מוהר-הבתולות (מ"א ט: טז).

26 כדאי לשים לב להקבלה הרווחת 'גיטה וקידושיה' כשמדובר על האמצעי שעושה את שתי הפעולות.

27 מתוך עיוני נראה לי שהפועל 'הלך' בפיעל עניינו עצם מעשה ההליכה בעוד שבקל הוא מורה על הדרך אל... או משמש כפועל-עזר. הדבר בולט בשם-הפעולה: 'מקום הילוך רגלי הכהנים' (מיד' ג, א) 'דרך הילוכו היה קרב' (יומא ב, ד) 'הרגל מועדת לשבר בדרך הילוכה' (ב"ק ב, א; א, ד) — לעומת 'אינם ניוקים לא בהליכתן ולא בחזרתן' וכו'. כן-יהודה במילונו לא דק בזה; הוא כתב:

'הִלַּךְ עֲנִינוּ הַתְּמֵדָה. "הִלַּךְ וְהִלַּךְ = הִילַךְ".'

בלשון התנאים הוא נמצא. 'לזרו את התלמידים' (תוספתא פרה ד, טז); 'אין מזרזין אלא למזרזו' (מכות כג ע"א), ועוד.

חיבור: מצוי כש"פ — 'תכיפה אחת אינה חיבור' (כלא' ט, י) — אך שכיח יותר כ'פריי-פעולה' בביטויים מסוג 'שניהם חיבור זה לזה' (טב"י ב, ה). בדרך-כלל משמש במובן ספציפי — חיבור לטומאה — אך לא תמיד. נמצא גם כש"פ להתפעל: 'ובשעת חיבורן [=התחברותם] הכל טמא' (כלים יא, ה).

חיבור (ידיים ד, י): יש להבין 'מה חידוש היה לכם בבית המדרש' כשם-פעולה, כלומר — מה חידשתם. 'חידוש' כ'פרי' אין במשנה לפי כ"ק; בכלים יג, ז גורס כ"ק 'דבר תךש חידשו סופרים' (בדפ': דבר חידוש).

חיזוק: 'פפיירות שעשה לה קנים מלמטן למעלן לחיזוק' (כלים יז, ג). אין במשנה פועל בפיעל במובן זה; אך יש במקרא, ובדחז"ל במקומות אחרים: 'חזקו את בדיק הבית', 'ויחזקוהו במסמרים', ועוד. 'העושה פסקיה לחזק בה' (תוספ' כלים ב"ב ד, יג).

חילול. חילוק: חילוק לחם הפנים (סוכה ה, ז); חילוק קליות (כתו' ב, א). הפועל נמצא, ונמצא אפילו בביטוי זה עצמו: 'לא יחלק החנוני קליות' (ב"מ ד, יב).

חיתום: חיתום שטרות (ב"ב י, ח); עד שתהא כתיבתו וחיטומו בתלוש (גיט' ב, ד; דפ': וחתימתו). לכאורה 'חתם' הוא בקל. במקרא נמסר לנו אך פעם אחת 'חתם' בפיעל, 'יומם חתמו למו...' (איוב כד: טז), לעומת כעשרים וחמישה 'חתם' בקל (והפעיל אחד). על כל פנים, כשמדובר בחיתום שטרות (בירמיה ובאסתר) — הכול בבניין קל. אף במשנה, לפי מסורת הדפוס, 'חתם' תמיד בקל. בדיקת הפועל בכת"י קאופמן מגלה, שהפועל מצוי הרבה בפיעל והתפעל הכבדים, כשם שהוא מצוי, אמנם, גם בקל. חתימת ברכות, כל כולה בקל: לחתום (ברכ' א, ד $4 \times$); והחיתום (מגי' ד, א, ב $2 \times$); חיתום (פסח' י, ו $2 \times$); וגם השם שיוחד לה הוא 'חתימה' ולא 'חיתום'. בחיתום-שטרות מצינו אמנם: וְחִתְּמוּהוּ, חִתְּמוּ (גיט' ז, ב); נְחַתְּמוּ (יבמ' ב, ח); חוֹתְּמֵיהֶן (גיט' א, ה); חִתְּמוּ עֲלֵיהָ בְעַד (כתו' יג, ו; קיד' ד, ה); חוֹתְּמֵינָא עַל הַגֵּט (גיט' ד, ג; עדו' ב, ג). אך יש לעומתם: תלשו וְחוֹתְּמוּ²⁸ (גיט' ב, ד); כל 'נחתם' שבדפוס, ככ"ק נְחַתְּמוּ (גיט' א, $3 \times$; א, ג $2 \times$; ב, א $7 \times$; ב, ב $5 \times$; ב, ז, ג, ו $2 \times$; ערכ' ג, ג); יתקיים בחוֹתְּמֵיו של הדפוסים, ככ"ק — בְּחוֹתְּמֵיו (גיט' א, ג $2 \times$; ב, ה; עדו' ב, ג);²⁹ בגיטין ט, ז בדפ' 'חתמו עדים', ככ"ק — כתבו. במשנה אחת היה מאבק בין הסופר למנקה: 'אחד כותב ושנים מְחַתְּמֵינָא... אחד כותב וכולם מְחַתְּמֵינָא...' (גיט' ו, ז).

מעטה: חיתום הוא שה"פ של פיעל. פיעל וקל (+ נפעל) אמנם משמשים זה בצד זה, אך שם-הפעולה נגזר מן הכבדים, כנראה, משום של'חתימה' יחדה המשמעות 'חתימת ברכות' (שבה אין הפועל אלא בקל).³⁰

28 אף הסופר נתכוון, לדעתי, לפיעל אלא שנתארכה לו היו"ד לוי"ו.

29 אך אין לחשוב כי 'חוחתמיהן גוים' (גיטין ו, ה) = חוחתמות שלהם, שכן מצינו (תעני' ב, ג לעניין ברכות) וְחוֹתְּמֵיהֶן.

30 על עניין זה עמד מ' בראשון בשיעוריו שבע"פ. הבאתי כל הדרגאות והארכתי, מפני שלא ראיתי שנידון דבר זה בכתובים.

טִירוּף: 'טרף' מצוי אמנם בדרך-כלל בקל, אך נראה שהקל יוחד למובן המוחשי, ערכוב או שטיפה (שבת יט, ב; כב, ו; יומא ד, א; מכש' ב, ד), בעוד שבמובן המופשט — בלכול הדעת — משמשים הבניינים הכבדים: 'לא יענה אחר הכהנים אמן מפני הטירוף' (ברכ' ה, ד); 'יודע אני שהוא מְטוֹרֵף' (שם, ה).³¹ לפי זה צריך לנקד בנידה ב, א וּשְׁנַטְרָפָה דעתה', והדבר מסתייע מכתבי-יד אחרים.³²

יִיבוּס: 'ייוחד': 'יודעו בייוחד ששם הארון נגנו' (שקלים ו, ב). בייחוד = בקביעה ובבירור, כמו 'ייוחדו לה הבעלים מקום' (כ"מ ג, ט). פִּיבוּד: 'כיבוד אב ואם' (פאה א, א); 'עד שעת כיבוד [המבוין] (נידה ז, ב). פִּיבוּס: פִּיהוּן: השם פעם אחת בלבד במשנה (זב' יד, י). הפועל אינו במשנה בכלל, אך במקרא נמצא לא מעט.³³ מצוי שמושגים הלכתיים נשארים בל"ח רק בצורת השם כטרמין, בעוד הפועל נעלם. למשל: פיגול, ביטוי, מילואים.

פִּינוּס (סנה' ח, ה; כלים טו, ה ועוד) במובן איסוף. הפועל שכיח אמנם בקל — 'הכונס צאן לדיר' (כ"ק ו, א) ועוד, אך ישנו גם בפיעל; במשנה — פעם אחת: 'בזמן שהוא מְכַנְסֵן... ואם השליכין...' (תרו' יא, ה). שני הבניינים משמשים אף במקרא נה"מ: 'עת כנוס אבנים' (קהלת ג), וכנגדו 'נרחי ישראל יכנס' (תה' קמו). בשם-הפעולה הוערף הפיעל, משום ש'כניסה' כבר תפוס ליותר מעניין אחד: 'ככניסתו לבית המדרש' (ברכ' ד, ב); 'מקדימין ליום הכניסה' (מגי' א, א). פִּסוּי: במשמעות מיוחדת — כיסוידם. פִּפוּרִים: בביטויים 'יום הכפורים' (מקראי) ו'מחוסר כיפורים'.

מִיאוּן. הפועל ושה"פ מצויים הרבה. במקרא מציין הפועל כל סירוב שהוא. בל"ח יוחדה לו משמעות הלכתית ספציפית: קטנה יתומה שהשיאוה אמה ואחיה שלא כדין תורה (לפיו רק האב מקדש את בתו) וכשגדלה היא ממאנת בבעלה ועוקרת את קידושיה למפרע. מעניין שדווקא מושג הלכתי זה אין לו שורש במקרא וכל עצמו אינו אלא מדרבנן. יש לתמוה לפיכך מה ראו לייחד לו מושג מלשון המקרא. נראה שיד הארמית בדבר. בסורית מצוי הפועל 'מאן' בצירוף מְאַנַת לָהּ ב... או 'מְאַנַת נְפִשָּׁה ב...'. שעניינו קצה נפשו, מאס ב..., התרפה.³⁴ מלת-היחס המוצרכת 'ב...' גם בל"ח וגם בסורית מרמזת על המקור המשותף. זאת בניגוד ללשון המקרא, שבה 'מאן' מצריכה פועל במקור אחריה.³⁵ נראה (אם כי לעת עתה לא ידוע לי ממצא שיאשר זאת)

31 אשר ליספינה המְטוֹרֵפֶת בים' (תענ' ג, ח: גיט' ג, ד), נראה שיש לראות בשימוש זה מטאפורה שאולה, ואין כוונת הביטוי לערובוה הפיזי של הספינה דווקא.

32 ראה מ' בראשר, פארמה ב, עמ' 18 (קובץ א, עמ' 183). בכי"ק נפלה במקום זה, כנראה, טעות. כתוב שם: 'יְשַׁמְטְרָפָה'. הצורה הרגילה 'שְׁטַטְרָף דעתה' (תוספ' יומא ה, יב; סנה' ז, ו ועוד), אין הכרע אם היא בבניין התפעל או נפעל.

33 כנראה פועל דנומיטיבי מ'כהן' שהוא במקרא כבר צורה קפואה, לא פועל. רק במקום אחד כהן במשמעות פועל בבניוני: 'ילבשם הכהן תחתיו מבניו' (שמ' כט: ל, וראה רש"י שם).

34 ברוקלמן, לקסיקון, עמ' 373a. 'מְאַנַת לָהּ' היא הצורה החיה. 'מְאַנַת נְפִשָּׁה' כנראה צורה מלאכותית-תרגומית.

35 השורש נמצא במקרא 46 פעמים. ב-40 מתוכם בא אחריו פועל בצורת מקור. בששת הנותרים הוא עומד לעצמו (הפסק ומוטטם בטעם מפסיק), ומן התוכן מתבאר קשר לפעולה שמדובר עליה בסמוך. מפגש מעורר עניין יש בין צורת המקור לבין הפשיטא באיוב ו:ז. המקור נה"מ: 'מְאַנַת לָגוּעַ נְפִשִּׁי';

שהפועל נהג גם בניבים ארמיים אחרים במשמעות זו (וכמובן לאו דווקא במבנה התחבירי המזרחי 'מאנת לה'). השגרתו בלשון המשנה במשמעות ספציפית יחידה מוצאה לפי דעתי ב'שטרי המיאונין' שנכתבו, ככל השטרות, בארמית. על צורת-הריבוי מיאונים ראה למעלה סעיף ד.

מִיחוי: ומיחוי קרביו (פסח ו, א). מִילוי (מים): סוכה ה, ה; פרה ז, ב. מִיצוי (ביצה ג, ח). הפועל במקרא בקל: 'שתית מִצֵית' (יש' מא: יז) ועוד. במשנה לפי הדפוסים — תמיד בפיעל. בכי"ק שלושה 'מצה' בקל: 'ומִצָּה את דמו על קיר המזבח' (זבח' ו, ה. דפ': ממצה);³⁶ 'ספק מחבירו ומִצָּה עליו... ספק על החרש ומִצָּה עליה' (פרה יב, ב. דפ': מִצָּה); 'הרכינה ומִצָּאתָ' (ב"ב ה, ח). הניקוד צריך עיון אך על כל פנים איננו פיעל. בדפ' ומִצָּה, ופירושו שהאדם מיצה את החבית. בכבלי (ב"ב פז ע"א) נוסחאות שונות: ומיצת, ומיצת ומיצתה. אך עדיין מצוי גם בכבדים: 'שיירי הדם היה מִתְמַצָּה על היסוד' (זבח' ו, ד) — למרות השפעת הפסוק שעוסק בעניין: 'מִצָּה אל יסוד המזבח' (ויק' ה: ט); 'הרכינה ומִצָּאתָ' (תרו' יא, ח);³⁷ 'מִמְצִים את המידות' (עיר ד, יא). גם ב'מיצוי' נבחר כנראה שה"פ של הפיעל, אף כי הקל שימש גם הוא, מפני 'מציאה' שעניינה אחר לגמרי.

מיתון: המסורת במלה זו היתה רופפת הן בידי הנקדן והן בידי הכותב (ראה סעיף יא) אך מכל מקום נראה שהכתיב 'מיתון' (ערלה א, ד; כלים יג, ה) הוא ש"פ של הפועל, שכנראה היה קיים, למתן = למתוח חבל או חוט. נאופים. (נמצא בפרק המובא מתוך מסכת ד"א רבה [עיריות], הל' כא). מצוי בפיעל במקרא (בצד הקל) ובמשנה: 'משרבו המנאפים' (סוטה ט, ט). הצורה 'נאופים' עצמה נמצאת במקרא אך נמסרה בכתיב חסר: 'לְבָלָה נֶאֱפִים' (יח' כג: מג); 'נֶאֱפִיךְ' (יר' יג: כז).

נייול. (מ"ק א, ז). נִיסוּף (המים). נִיקוּף (פאה ח, ג; חלה ג, ט). הפועל מצוי: עני המנקף בראש הזית (גיט' ה, ח). נִיתוּחַ. סִידוּר (קנים): מנח' יא, ו. סִינֵעַ (כלים טו, ד; בדפוסים: 'לסייע').

עיבור — בשלוש משמעויות קרובות סמנטית: עיבור החודש, עיבור השנה (סנה' א, ב, ועוד); עיבורה של עיר (פרי-פעולה. עיר ח, ז). ובכולן אף הפועל נמצא: אם היה החודש מעובר (שבי' י, ב); שמעברין את השנה (עדו' ז, ו); כיצד מעברין את הערים (עיר' ה, א). (על הביטוי 'פרשת העיבור' ראה נספח 2.)

עוֹת: על עינוי הדין ועל עוֹת הדין (אבות ה, ח).³⁸ עִיטוּר: ביכורים (ביכורים ג, י 3X).

פשיטא: 'מאנת נפשי במכתשה'. המתרגם קרא (בטקסט שנכתב חסר) 'מִאָּנָה לְנַעַנְע נפשי', בהשפעת לשונו הוא המצריכה כאן מלת-יחס.

36 אולי השפיע כאן הכתוב 'נמצה דמו על קיר המזבח' (ויק' א: טו), שהוא והמשנה עוסקים באותו עניין.

37 לפי הכתיב החסר אפשר שגם כאן נתכוון הסופר לקל.

38 אגב אורחא: השורש עו"ת שהוא שכיח במקרא ומצוי שוב בתלמוד (בעברית ובארמית שבו, ואף בכרייתות המובאות בו) לא נמצא (עכ"פ לפי קונקורדנציות) במשנה, לא בתוספתא, לא בתו"כ ומכילתא, כי אם במשנתנו (משנת אבות הנחשבת קדומה) וכן במשנה אחת בחגיגה שבה מצוטט

עִילוּי: 'הקדש-עילוי' (ערכ' ח, ג; ח, ז; תמו' ז, ג). תופעה מתמיהה: הפועל 'לעלה' מצוי בספרות התנאים והאמוראים (לפי הקונקורדנציות) אך ורק במשמעות של כבוד וגדולה ולא במשמעות של שומה והערכה. (אמנם יש קרבה סמנטית מסוימת בין המשמעויות). להוציא מקום אחד בגמרא (ב"ב יב ע"ב), 'מעלינן לך עילויא כנכסי דבר מריון' (ואף שם מודגש שזו החשבה לטובה), הרי בכל המקומות המשמעות אחרת: 'לעלה ולקלס' (פסח' י, ה); 'הרי זה מתעלה' (אבות ו, ב); ובתלמוד: 'הודה שעילה יתעלה' (שבת לג ע"ב) וכד'. נמצא ששם הפעולה שונה במשמעותו מן הפועל.

עִימִיר: 'שאינ השכחה אלא בשעת העימיר' (פאה ד, ו). פעם אחת במשנה. אני נוטה לראות, בינתיים, בכתיב ט"ס שתוקנה בצדק על ידי המנקה (מנקדים?). עִינוּי. בשני ביטויים: (א) עינוי-נפש (נדר' יא, א-ב). הפועל אינו קיים בפועל בדחז"ל (אלא בהתפעל ובייחוד-משמעות — צום). עכ"פ ביטוי זה מיוסד על המקרא: 'כל נדר וכל שבועת אסר לענת נפש' (במד' ל: יד). (ב) עינוי-הדין (אבות ה, ח). והפועל קיים: 'אין מענים דינו שלזה' (סנה' יא, ד). עינוי של המקוננות מנקד כ"ק: עִנוּי. ראה להלן סעיף יא.

עִשׂוּר: 'בשעת לקיטתו עישורו' (ביכורים ב, ו). משמש גם בתפקיד 'פריי-פעולה'. להלן ה 2. עִירוּב: המקוות (מקו' ו, ז). פִּיזוּר (סנה' ח, ה; טב"י ב, ג). פִּיטוּם (תמיד ג, ח). פִּינוּי (נגע' יב, ה). פעם אחת במשנה ובמשמעות הלכתית ספציפית: פינוי של 'צוה הכהן ופנו את הבית' (אמנם הפועל מצוי במשמעות כללית, בדחז"ל כבמקרא). פִּסוּל = ממלאכות האילן (שבי' ב, ג, ושם גם הפועל: מפסלין).

פִּירוּשׁ: בפועל במשמעות ביאור ובירור תמיד בפועל בדחז"ל וכבר בנחמיה (ח: ח): 'ויקראו בספר בתורת הא' מִפְרָשׁ. בתורה — בקל: 'לְפָרֵשׁ להם על פי ה' (ויק' כד: יב). וכן יש לפרש כבניין קל: 'כי לא פָּרַשׁ מה יעשה לו' (במ' טו: לד). בל"ח 'פרש' בקל עניינו אחר ושה"פ שלו אחר: פרישה.

צָחָצְחָת חֲרֻבוֹת — פעם אחת במשנה (סוטה ח, א). הפועל אינו נמצא במשנה אף לא בתוספתא ובמדה"ל (במקרה?), אך ישנו כמה פעמים בברייתות שבגמרא (למשל ביצה טו ע"א: 'מפני שצריך לצחצחו').

צִיּוֹן קְבֻרוֹת (גידה ז, ה). במקרא, בתפקיד 'פריי-פעולה', ומוכנו נפש, מצבת קבורה: 'ובנה אצלו ציון' (יח' לט: טו). הפועל מצוי במשנה ולא רק במשמעות ספציפית של ציון קברות (מע"ש ח, א: 'כרם רבעי מציינים אותו').

קִיבּוּל: ש"פ 'ליקבל' במוכן איסוף וכינוס. בצדו משמש גם ש"פ 'קבלה'. ליקיבול, יחידה משמעות הלכתית — קיבול דם הקרבנות, ואילו 'קבלה' משמש במוכן כללי. (וגם במוכן המיוחד של 'קיבול'. במשנה אחת — זבחים א, ד — משמשות שתי המלים כאחת). 'קיבול' משמש במשמעות הכללית רק בתוך הביטוי (השכיח) 'בית-קיבול' או 'כלי-קיבול' (ושוב, בשני מקומות מצינו גם 'בית-קבלה': כלים כג, ז, י).

קִידוּשׁ — קִידוּשִׁין (עיינ לעיל סעיף ד). קידוש-קידושין משמשים גם

הפסוק 'מעוות לא יוכל לחקון' (א, ז). בספרי הוא נמצא פעם אחת (כמדובר קלה), אך גם שם בכיטוי המבוטס על המשנה שלנו: 'המענים את הדין והמעוותים את הדין'.

כשם-פעולה וגם כפרי-פעולה: במשמעות קידוש ידיים ורגליים תמיד ש"פ. קידוש של פרה הוא לרוב 'פרי' — כינוי לאפר הפרה; למשל: 'יהיה קידוש צף ע"ג המים' (פרה ו, ב) ועוד, אך לעתים ש"פ: 'ונמלכו לקדשה קידוש אחר' (פרה ז, א). קידושין — לא תמיד תפקידו ברור, אך עכ"פ משמש כך וכך. ש"פ: 'אם שלו קדמו קידושיו קידושים' (קיד' ד, ט). פרי: 'זרק לה קידושיה' (גיט' ט, ט).

קיום — כש"פ של פיעל: 'שאינ קיום הגט אלא בחותמיו' (גיט' ב, ה; עדר' ב, ד). (אמנם בדרך מקרה אין במשנה הפועל 'קיים' בשטרות בפיעל אלא בהתפעל; שאר מקורות חז"ל מלאים קיום-שטר בפיעל). 'קיום' ישנו גם בתפקיד ש"פ של התפעל, ואף כ'פרי' לפיעל.

קירוב: 'וישן עמהן בקירוב-בשר' (קיד' ד, יב). פועל יוצא — הבאה לידי מגע וקרבה, במשמעות מוחשית, בדרך-כלל בכניין הפעיל. כך כמה פעמים במקרא (וחריג אחד בפיעל: וְקָרַב אותם אחד אל אחד, 'יח' לז; יז), וכך במשנה: 'מותר להקריב לבאר' (עיר' ב, ב); זה הפועל היחיד במשנה המתאר הקרבה פיזית. 'קרב' בפיעל יוחד, במקרא ובמשנה, למשמעות מופשטת: 'אשרי' תבחר ותקַרְבְּ (תה' סה; ה); 'אוהב את הבריות ומקרבן לתורה' (אבות א, יב); 'מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך' (עדר' ה, ז). אעפ"כ, ואיני יודע מאיזה טעם,³⁹ אין חילוק הבניינים נוהג בשה"פ.

קישוי: 'כמה הוא קישויה. אין קישוי יותר משתי שבתות' (גידה-ד, ה). גזורים מן הפועל: 'המקשה נדה' (שם, ד); 'בהמה המקשה'; ובמקרא: 'ותקש בלדתה' (בר' לב; טז; אמנם שם: 'זיהי בהקשתה'!).

קיפוי: 'ריבוי הכתוב' (שבו' ג, ה; ושם: 'אם ריבה הכתוב לכך'). קיפוי. שחרור/שחרור: הניקוד בשל החי"ת. המלה משמשת כשם-פעולה: 'וישטר שחרור זה לעבדי'. רואים כאן את המעבר לפרי-פעולה על-ידי השמטת 'שטר': 'גיטי נשים ושחרורי עבדים'.

שילוח — בשני צירופים: 'שילוח הקן' (חול' יב, א); 'בית שילוחו' (יומא ד, ב, על השעיר המשתלח). בשניהם מצוי הפועל במקרא ובמשנה.⁴⁰ שְׁעוּמִים⁴¹ (כתו' ה, ה). הפועל אמנם אינו מצוי במשנה, אך ישנו בדחז"ל: 'משועממת' (ב"מ פ ע"א); 'נשתעממו' (במ"ר י, י); 'ובארמית: 'שעממות ליבא' (אונקלוס לדברים כח: כח). תיקון: תיקון העולם; תיקון המזבח (עדר' ז, ט; גיט' ה); ומתקנים תיקון גדול (סוכה ה, ב).

תִּירוּבֵינִי (גיטין ט, ג). הכפלת רי"ש מצויה, כידוע, במקומות בודדים במקרא. בלשון חכמים היא שכיחה יחסית במסורת תימן ובכתב-ידי בעלי נטייה למסורת בבלי.⁴² בכי"ק דוגמאות אחדות להכפלת רי"ש. ייבין מביא שבע דוגמאות להכפלת

39. אמת שהמלה תפוסה למשמעות אחרת. שכן 'הקרבה' משמש במוכן של הקרבת קרבנות, ואולם גם הפועל 'הקריב' משמש בעיקר בקרבנות ועם זאת גם במשמעות שלנו.

40. אך יש לתמוה על החלפת המושא. במקרא כמתבקש — 'שלח תשלח את האם', ובמשנה 'שלוח הקן'.

41. בניין שפעל קפוא בעברית ובארמית, ושרידי ראייה להימנות עם פיעל.

42. ראה: מורג, העברית שבפי יהודי תימן, ירושלים תשכ"ג, עמ' 31-36; 'י ייבין, מסורת הלשון העברית המשתקפת בניקוד הבבלי, ירושלים תשמ"ה, עמ' 284-286.

רי"ש אחר ש, בכי"ק. כאן לפנינו הכפלה בעה"פ של קיטול. זו היא ההכפלה היחידה המפורשת בקיטול. עם זאת, לדעתי, יש לראות זכר להכפלת רי"ש גם בצורה בִּירוּצִיָּהּ (מנח"ט, ה 4x). זאת משום שכל השמות מקיטול שעה"פ שלהם היא מאותיות אהזע"ר, בכי"ק מקבלים תמיד, ללא יוצא מן הכלל, צירה כתשלום-דגש.⁴³ הכפלת רי"ש מפורשת, דווקא במלה 'תירוכין', שייכת אולי לתופעה שכבר העירו עליה: השתמרות יסודות ונהגי-לשון קדומים בלשון-השטרות. אפשרות אחרת: אף שהנקדן נמשך תמיד אחר המורשת הלשונית של א", אפשר שדווקא במלה ארמית יימשך אחר מסורת-בבל.

2. פרי-פעולה:

אִירוּסִין. בצד השימוש כש"פ גם שם לסטטוס החוקי: 'אלמנה מן האירוסיין'. בִּירוּצִיָּהּ: בְּפוּרָה-בְּפוּרִים, במקרא — שם כללי חילוני לפירות שביכרו. אך מכיוון שהמלה מוזכרת גם בציווי 'ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה', בכורי כל אשר בארצם... יוחדה המלה בל"ח לשם הלכתי⁴⁴ (כדרך שקרה בביטויים אחרים, כגון מזוזה,⁴⁵ 'שלוש רגלים' ודומיהם). על-כן הוצרכה ל"ח ליחד מלה אחרת למשמעות הלא-הלכתית: בְּפוּרוֹת (תרו"מ ד, ו; מעשרות ג, ה).⁴⁶

בִּירוּצִיָּהּ (מנחות ט, ה 4x). אף הפועל מתועד: מְבֹרֵךְ (שם א, ב). גִּידוּלִים. מצוי הרבה כפרי פעולה: 'גידולי תרומה', 'חילופיהן וגידוליהם' וכד'. כש"פ רק בביטוי 'גידוליו מן הארץ' (ראה סעיף ד). לצורה זו יש גם זיקה לגדל' בבנין קל, אבל העדפתי, בעקבות קוטשר,⁴⁷ להטותה אחר הרבים וליחסה לגדל' בפיעל.

דִּיבּוּר: עומד בדיבורו (כ"מ ד, ב; בשביעית י, ט: 'המקיים את דבורו', בדפוסים: דיבורו). 'דיבור' במשמעויות אחרות קיים בדחז"ל (כמו בביטוי 'על פי הדיבור') ומשום מה לא בא זכרו במשנה.

חִיבּוּר. עיין לעיל ה 1.

חִידוּק: הקירויא (כלים ג, ה). הפועל אמנם אינו במשנה, אך מצוי בתלמוד הרבה (בנוסחאות הרגילות, בדרך-כלל בה"א — הד"ק. חילוף ה/ח רגיל מאוד בבבל).

חַפּוּי: חֲפוּיָו (עד' א, יא; ב, ח). הכתיב החסר מורה שמסורת הכותב היתה, כנראה,

43 הפיכת החיריק לצירה לפני אהזע"ר נשתגרה בידי הנקדן ומכאן כנראה הצורה הִיָּהוּר (נזיר ט, ד) בצד הִיָּהוּר (זבים ב, ב).

44 מעניין שבמקרא ניתן דווקא שם הלכתי אחר: 'קרבן ראשית'. לעומת זאת, 'מנחת בכורים' שבמקרא מכונה בפי חז"ל 'שתי הלחם'.

45 אונקלוס מתרגם: 'ותכתבינון על מוזיון ותקבעינון בסיפי ביתך ובחרעך'.

46 משקל לא רגיל זה מצוי גם במלה פִּיּוּרִים (עיר' ה, ו ועוד). במקרא: קְנוּא, רְתוּק. אך ייתכן שכאן הצורה המקראית בְּפוּרוֹת (יר' כד: ב) בחילוף $\bar{u} < \bar{o}$ (ראה לעיל סעיף א והערה 7).

47 גידול נראה כי מלכתחילה שייכת היא לפיעל... בפועל עומד ההופך ליוצא בפיעל אפשר להבין את שה"פ של הפיעל כאילו שייך לקל' (כך הוא מבאר גם את פְּטָלָה ואת שְׁפוּלִים המקראית). ראה: קוטשר, דקדוק ל"ח, עמ' 65; מחקרים, עמ' קכב.

חֲפוּיוֹ; ואכן זו הצורה הקבועה בשאר המקומות שהמלה מופיעה (כעשר פעמים במשנת כלים). הפועל העומד בשורש חפ"י הוא בקל (כמו: 'ענפיו חופין את עצו', סוכה לב ע"ב) והפועל היוצא הוא בפיעל (כמו: 'או שחיפוהו בקש', פאה ה, ז). לפי מה שהבאתי למעלה ב'גידולים' בשם קוטשר, יש מקום במלה כגון זו לשני משקלים, של קל ושל פיעל, ואם כן יש לכותב וגם למנקה על מה שיסמוכו.

טפולִי נְשִׂים: כגירסת חד תנא בירושלמי וכן הגיחה שם הגמרא (מב ע"ב). הפועל הוא בדרך-כלל בקל. הקושי בולט בייחוד בדברי הגמרא שם: 'טפולִי נשים דאמר רב יהודה א"ר בנות ישראל כו' טופלות⁴⁸ אותן בסיד... אולם, הפועל ישנו במקורות חז"ל גם בפיעל ובאותה משמעות: 'שטיפלן ביבליית ובאדמה' (תוס' כלים ב"ק ג, ב); ושם: 'כלי חרס שטיפלו'. עכ"פ במשנה עצמה מצוי הפיעל רק במשמעות מופשטת — התעסקות וכד' (מטפל בהבאתו), שבוודאי היא משמעות מושאלת מן הטפילה המוחשית. הקל, לעומת זאת, יוחד למשמעות המוחשית (שש פעמים בפ"ג של כלים). ואכן, השם 'טפילה' מצוי במשנה ורק במשמעות המוחשית (כלים ה, ז-ח 3×; ט, א) 'טפילו של תנור' (שם ג, ו; דפ: טפולו).⁴⁹ מעתה, אפשר ש'טפולי נשים' נתפס כקרוב יותר למשמעות המופשטת.

ייסורין (קיד' ד, י; אבות ד, טו). הפועל (לְיַסְרֵן, מְיַסְרֵן) השכיח במקרא (ולרוב בפיעל), נדיר הוא במקורות חז"ל, והמלה קפאה כשם. ל"ח תעדיף 'מביא עליו יסורין' על-פני 'מיסר'. אמנם בלשון התלמוד אנו מוצאים: 'כך הקב"ה מיסר את יחזקאל' (סנה' לט ע"א); 'יסרו יצרכם' (שם, קה ע"א).⁵⁰

פִּינוּי. = שם להרחקה למלה שאין רוצים להזכירה — השם המפורש, או אחת המלים: נדר, קרבן, שבועה וכד'. הפועל מצוי במקרא ובדחז"ל (במשנה פעם אחת: מגי' ד, ט).

פִּסּוּי-פִּסּוּי: שם-הפעולה — כיסוי (דם) — תמיד פִּסּוּי ולא פִּסּוּי. כיסוי במובן מְקַסֶּה מופיע פעמים לא-מעטות במשנה וניקודו אינו אחיד. במקום אחד⁵¹ חלוקים הסופר והנקדן. נראה שפִּסּוּי הוא פרי-פעולה המתבקש לפועל פֶּסַה, ואילו פִּסּוּי הוא הימשכות אחר לשון-הכתוב: 'פִּסּוּי עור תחש' (במ' ד: ו, יד). על פִּסּוּי שבמקרא אין לתמוה, שכן כשה-כסה מצוי במקרא פעמים אחדות בקל כפועל עומד, אע"פ שמתאים יותר ליחס את השם לפועל היוצא — 'ןכסו בה את ארון העדות. ונתנו עליו

48 רש"י שם נשמר מזה: 'טיפול. לשון מטפל ומדביק...'

49 צריך להעיר שבמקורות שמחוץ למשנה יש 'טפילה' בקל גם במובן התעסקות (ירוש' ערלה א, א).

50 ריבוי מלים וצורות מקראיות בלשון-חכמים הבבליית נתפס על-ידי קוטשר ואחרים כתחילת תהליך "תיקונה" של הלשון, שהיתה כולה ספרותית ולא חיה, על-פי לשון המקרא. באחרונה נשמעת יותר ויותר הדעה, שהבבלים רבים בין ל"ח בתיעודיה הארץ-ישראלים המובהקים לבין ל"ח שבמקורות הבבליים, שורשיהם בחילופים מקוריים בתוך ל"ח של ארץ-ישראל בתקופה שעדיין היתה מדוברת. ראה: מ' בר-אשר, 'הטיפוסים השונים של לשון המשנה', תרביץ נג (תשמ"ד), עמ' 187-220; חיה נתן, מסורתו הלשונית של כ"י ארפורט של התוספתא, עבודה לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה של האוניברסיטה העברית, ירושלים תשמ"ד, סעיף 1.04, עמ' 14-21, ושם הפניות ביבליוגרפיות נוספות; ועוד במאמרי 'דות-חדות, מלה שהשתבשה או נוסחאות מקוריות שונות', בלשוננו מז-מט (תשמ"ה), עמ' 132-141, וראה במיוחד הערה 10, שם (בעמ' 140).

פְּסוּי עוֹר תַּחֲשׁוּ. אִפְשֵׁר שֶׁפְּסוּי הַמִּקְרֵאִית לֹא נִדְחָתָה, בְּזִכְרוֹת הַנִּטְיִיָּה הַפּוֹנְטִיט הַקֵּיִימַת בַּל"ח — לְבַטֵּל הַכִּפְלָה וְלַחֲטוֹף בְּסִבִּיכַת הַגָּה שׁוֹרֵק (רֵאָה סַעִיף ג' לְעִיל). פְּסוּי לִפִּי זֶה אֶקְוִי לְנִטְיִיָּה לְכִסּוּי.

הַבְּדִיקָה מֵרֵאָה שֵׁישׁ חֻקִּיּוֹת מִסּוּיִמַת בְּהוֹפַעַת פְּסוּי וְכִסּוּי. בְּסִדֵּר טֵהֲרוֹת, תַּמִּיד: פְּסוּי/פְּסוּיִים/פְּסוּיִי. (כִּלְיִם ב, ה; יב, ג, ו; יד, ג, ו; טז, ז, ח; פֶּרֶה יב, י). בְּקִדְשִׁים — פְּסוּי (בְּכַתִּיב חֲסֵר !). (מִנְחָה ה, ח 2x; תַּמִּיד ה, ד; ז, ב⁵²). בְּמִס' שֶׁבַת — כַּךְ וְגַם כַּךְ: הַפְּסוּי (ד, ב); פְּסוּיִי, בְּפְסוּיִי 2x (יז, ח).⁵³

לְיִמּוּדֵי: רֵאָה נִסְפַח. מְאֻנָּיִם: רֵאָה לְעִיל סַעִיפִים ד; (ה). מְלִוְאִיִּם (מִנְחָה ז, ב, ג). מִלָּה מִקְרֵאִית קְפּוּאָה בִּיחּוּד־מִשְׁמַעוֹת. בְּמִקְרָא גַם בְּמִשְׁמַעוֹת אַחֲרַת — מְמַלְאָתָם, אֲבִנֵי מְלוּאִיִּם, אֶךְ 'מְלוּאִיִּם' סַתֵּם כִּבְר בְּמִקְרָא בְּמִשְׁמַעוֹת הַמִּיּוּחָדִת: 'זֹאת הַתּוֹרָה לְעוֹלָה... וְלְמְלוּאִיִּם וְלִזְבַּח הַשְּׁלָמִים'.

מִיַּעוּט: הַפּוֹעֵל בְּמִשְׁנֵה תַּמִּיד בְּכַבְדִּים (בְּמִקְרָא קֵל וְהַפְעִיל, חוּץ מִפִּי מְעֻטוֹ, קֵהֶלֶת יב: ג). הַבִּינּוּנִי הַפּוֹעֵל שֶׁל פּוֹעֵל זֶה בְּכִי"ק וְעַפִּי"ר בְּכ"י פֶּרְמָא א' וְכ"י לוֹ, הֵרִי הוּא מְמוּעֵט וְלֹא מוּעֵט⁵⁴ כְּמִקְרוֹת מִן הַטִּיפּוֹס הַבְּבִלִי וּבְדַפּוּסִים. בְּסוּף מִנְחוֹת בְּכִי"ק: 'שֶׁאֶחָד מֵרֵבָה וְאֶחָד מִמְעֵט! חֲרִיג אֶחָד גַּם בְּכִי"ק: מְמַעֵטוֹ (תְּרוּ יא, א).

נִידוּי (עֵד, ו, ג 3x): הַשּׁוֹרֵשׁ בְּמִקְרָא עֲנִינּוֹ רִיחּוּק. בַּל"ח בִּיחּוּד מִשְׁמַעוֹת בְּדֶרֶךְ-כִּלְל, חוּץ מִמְקוֹם אֶחָד: 'מְנוּדָה מִבֵּיתוֹ שֶׁבַעַת יָמִים' (נִגְעוּ יד, ב).

נִיָּקוּר: נִיָּקוּרֵי תַּאנִּים וְעַנְבִּים (תְּרוּ ח, ו). בְּמִקְרָא מִצּוֹי הַפּוֹעֵל הֵן בָּקֵל וְהֵן בְּפִיעֵל; בְּמִשְׁנֵה לִפִּי כִי"ק רַק בְּפִיעֵל, בְּשֵׁנֵי מְקוֹמוֹת: 'נִקְרוּ פִלְשֵׁתִים אֶת עֵינָיו' (סוּטָה טו, ח; נזִיר א, ב). בְּטֵהֲרוֹת (ג, ח) גִּירַת הַדְּפוּס 'נִקְרוֹת תְּרַנְגּוּלִים', וְכִי"ק גּוֹרֵס 'נִקְרִיאוֹת תְּרַנְגּוּלִים'. (אֵין זֹו ט"ס. כַּךְ נִקְרֵאת אֲכִילַת הַעוֹפוֹת לִפִּי מִסוּרַת זֹו: 'הֵיוּ מְנַקְּדִין בְּהֵן עַל הָאֶרֶץ' [טַהֲרֵ ד, ג]).

סִיפּוּךְ (סוּכָה א). סִיפּוּךְ. = הַרְכַּבַת זְמוּרָה עַל הַגֶּפֶן (עֲרֵלָה א, ה 3x; כִּלְאֵ ו, ט). וּבְכִלְאִים שֵׁם: 'סִיפְקָה בְּחַבְלֵ'... עֵיבּוּר: מִשְׁמַשׁ שֵׁם-פְּעוּלָה (רֵאָה ה 1) וְגַם פְּרִי-

51 בְּפִיִּסוּי (שֶׁבַת יז, ח 2x).

52 כֹּאן נִשְׁתַּרְכְּבָה וִי"ו: וְכִסּוּיִי; בּוּרְדַאי ט"ס.

53 לְדַרְכּוֹ שֶׁל הַנִּדְקָן כֹּאן יֵשׁ אֲוִלֵי הַסֵּבֶר. הוּא מִתְעַקֵּשׁ לְמַחֲזֵק פְּעִמִּים אֶת הַיּוֹ"ד שֶׁל בְּכִיִּסוּיִי. לְעוֹמַת זֹאת מִנְקֵד הוּא עֲצֵמוֹ יִתְפִּיִּסוּי. תּוֹפַעָה זֹו מוּכְרַת לָנוּ מִן הַמִּקְרָא בְּמִשְׁקֵלִים אַחֲדִים: אֶסִּיר, אֶבִּיר, שְׁפּוּל, שְׁפּוּר הוֹפְכִים (בְּחֻלֵּק מִן הַמְקוּמוֹת) בְּסִמְכּוֹת, רִיבּוֹי אֲוֹ נִטְיִיָּה: אֶסִּירִי, אֶבִּירִי, שְׁכִילָה, שְׁכָרַת. [סַפְּרֵי הַדְּקוּק בְּדֶרֶךְ-כִּלְל אֵינָם מִיחִסִּים חֲשִׁיבוֹת לְהַבְדִּיל שְׁבֹאוֹרֵךְ הַמִּלָּה וּבְהַטְעָמָה בֵּין הַצּוּרוֹת הַמוּכְפָּלוֹת לְשֵׁאִינֵן-מוּכְפָּלוֹת. לִפִּי בּוּאוֹרֵךְ-לִיאַנְדֵר (533f) וְטוֹר־סִינִי (הַלְשׁוֹן 230) אֲלוֹ מִשְׁקֵלִים שׁוֹנִים. לִפִּי בֹאֲרַט וְגוֹנִיוֹס—קֹאוּטֵשׁ (§ 84b מֵהַד' קֹאוּלִי 233–234) הַמִּלִּים בְּמִקְרוֹן מִמְשָׁקֵל qatil, וְהַתְּנוּעָה הַקְּצֵרָה הַרְאִשׁוֹנָה פְּעִמִּים נַחֲטָפָה וּפְעִמִּים גֵּרָמָה סְגִירָה מִלֵּאכּוֹתִית שֶׁל הַהִבְרָה. בְּרַגְשֵׁטְרֶסֶר, א. § 24, מְכִיר בְּהַשְׁפַּעָה שֶׁל אֹרֶךְ הַמִּלָּה עַל הַכִּפְלָה, אֲוֹלֵם רַק בְּהַכְפַּלַת תְּנִינִית; בְּמִקְרָה שֶׁלָּנוּ מְדוּבָר בְּהַכְפַּלָה מְקוּרִית.]

54 יֵשׁ הֲרֹאִים גַּם בִּימּוּעֵט' תּוֹלְדָה שֶׁל 'מְמוּעֵט' כְּתוּצָאָה מֵהַפְּלוּרִיָּה. אֶךְ אַחֲרֵים סוּכְרִים שְׁזוֹהוּ מִשְׁקֵל לְעֲצֵמוֹ, וְלִדְעַת בְּרֵאֲשֵׁר זֶה הוּא שִׁירֵד מִן הַבִּינּוּנִי הַסְּבִיל הַיְדוּעַ בְּמִקְרָא בְּבִינּוּי קֵל — אֶפְלֵ, יִלְדֵה. רֵאָה: ג' הַנִּמְן, תּוֹרַת הַצּוּרוֹת שֶׁל לְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה, תִּלְ-אֲבִיב תִּשְׁ"ם, עַמ' 195–196; ש' שְׂרִבִּיט, מַחְקִירֵי לְשׁוֹן מוּגוּשִׁים ל' בֶּן-חַיִּים, יְרוּשָׁלַיִם תִּשְׁמ"ג, עַמ' 559; מ' בְּרֵ-אֲשֵׁר, הַטִּיפּוּסִים הַשׁוֹנִים שֶׁל לְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה, תְּרִבְיָן נִג, עַמ' 215, וְהַמְקוּרוֹת שֶׁצִּיֵּן שֵׁם בְּהַעֲרָה 159.

פעולה, בשלוש המשמעויות: 'אכל בעיבור החדוש' ('סנה' ח, ב); 'יתן לו שנה ועיבורה' ('ערכ' ט, ג); 'בעיבורה של עיר' ('עיר' ה, ז).

עִיגוּל. בשתי משמעויות ספציפיות: (א) עיגול של דבילה. (ב) עיגולי הגת (שבת א, ט). [שם כללי לדבר עגול, בכי"ק — עגול: 'שהמרובע יתר על הֶעָגוּל רביע' (אהל' ב, ו) — בניגוד לרפוסים]. פועל-יוצא הרגיל במשנה — מְעַגֵּל בפיעל, וחריגים אחדים בהפעיל. מכות ב, א: 'מְעַגֵּל במעגילה', כנראה השפעת 'מעגילה'; הכתיב במעשרות א, ח ובאהל' ז, ד: 'עד שִׁעְגִילוּ ראש כפיקה'. המשפט נתפס, אולי, כמו 'עד שיעגיל ראשם'.

עִירוּב: ביטויים כמו 'עירובו עירוב', 'אין עירובו עירוב' — יש לראותם כבר כשם מופשט למהות הלכתית ולא דווקא ש"פ למעשה העירוב. המלה קיימת גם כשם מוחשי לפת שמניחים: 'השולח עירובו ביד חרש שוטה וקטן...' ('עיר' ג, ב) ועוד.

עִישוּר. = מעשר (מע"ש ה, ט 3×). נראה שהמלה עִשׂוּר כללית (= 'עשירית' בלשוננו) ו'מעשר' — שם הלכתי ספציפי. במשנה הנזכרת העוסקת ב"ג וזקנים שהיו באין בספינה מדבר ר"ג ב'עישור שאני עתיד למוד'. השם 'מעשר' אינו הולם את התבואה המרוחקת שעדיין לא הופרשה ולא נקרא עליה שם. כן נראה אף ממשנה אחרת: 'עישור מעשר זה עשוי תרומת מעשר' (תר' ג, ה). המשנה נטשה את הביטוי שבתורה 'מעשר מן המעשר', ששוב אינו יכול לשמש אותה.

פִּיגוּל. ייחוד משמעות על-פי הכתוב: 'לא יחשב לו פגול יהיה' (ויק' ז, יח); 'פגול הוא לא ירצה' (שם יט, יז). במקרא במשמעות כללית: 'זמרק פגלים כליהם' (יש' סה: ד); 'ולא בא בפי בשר פגול' (יח' ד: יד). הפועל מְפַגֵּל השכיח במשנה נגזר בוודאי מן השם 'פיגול'.

פִּירוּרִים (שבת כא, ב). הפועל במקרא בפיעל ('פִּוּרְרַת' תהל' עד: יג; 'פור הַפִּוּרְרָה' יש' כד: ט), וכן במשנה: 'אף מְפָרֵר וזורר לרוח' (פסח' ב, א).

פִּיתוּחִין: 'העטרות והפיתוחין' (אהל' יד, א). הפועל (והשם) שכיח במקרא ובדחז"ל. במשנה: 'יד מקבת של מפתחי אבנים', אלא שבכ"ק מנוקד משום מה 'שְׁלִמְפִתְחִין' (?). במשמעות אחרת קיים הפועל: 'ימְפִתְחִין בה חלונות' (פרה ג, ח).

צִימוּקִים (תר' א, ט; מעשרות א, ו; ביכורים ג, ג). השם מקראי. דווקא במקרא השם קשה, שכן הפועל מצוי בקל ('ושדים צִמְקִים', הושע ט: יד).⁵⁵ בדברי חז"ל מצוי הפועל בבניינים הכבדים לא-מעט (דרך משל: 'מצטמק', שבת לו ע"ב; 'מצומקות כעזרדין' שם, לח ע"א), אם כי במשנה איננו.

צִיפּוּי — צִיפּוּיִין (שקל' ד, ד; כלים יד, ה; ב"א, ג: הַצִּיפּוּיִין, ראה לעיל סעיף א). קִידוּשׁ — קִידוּשִׁין: עיין לעיל סעיף ד. קִיוּם: (א) שם למעשה-בי"ד של קיום השטר, ויצא מכלל ש"פ: 'ועושין לו קיום' (ב"ב י, ו); (ב) אוצר: 'ומכניסו לקיום' (פאה א, ד) — מקום שמקיימים אותו שם לזמן רב. קִילוּחַ (טב"י ב, ז). הפועל מצוי הן כפועל עומד (היו מקלחין מקו' ד, ד) והן כפועל יוצא ('זוחלין שקלחין'... 'עד' ז, ד). רִיבּוּע: 'עד שיהא בו ריבוע בפותח טפח' (אהל' טו, ב). המלה 'מרובע' נמצאת פעמים אחדות במשנה, והיא מורה על קיומו של פועל לְרִבְעֵי בפיעל; ואכן גם הפועל

55 במקרא אפשר שהמלה אחות היא ל'למודים' מבניין קל ובלשון חכמים נתאחדה עם המערכת.

נמצא במקורות חז"ל. סגל (עמ' 116) סבור שהפועל דנומינטיבי, גזור מן 'ריבוע', אלא שלדבריו יש לשאול 'ריבוע' עצמו מניין בא. ריקועי: זהב ציפוי (שקל' ד, ד). הפועל אינו במשנה. נראה שהמלה לקוחה מן המקרא (רְקַעַי פחים צפוי למזבח', במ' יז: ג), שם חי הפועל. (באותו שורש קפא בל"ח עוד שם מקראי — רְקַעַי / שְׁרַר / שְׁרַר: ראה למעלה, סעיף ה). שירר (כ"י ב, ה'). שיעור.

ו. גזורי-שם

יש במשקל קטול שמות אחדים המשמשים בתפקיד פרי-פעולה, אך אינם גזורים מפועל אלא משם: בכלל זה, גם צורות קטול הגזורות ממלים זרות. אני נוטה לראות באלה צורות הגזורות מפועל אע"פ שהפועל בפועל אינו קיים. נראה שכשרצו לגזור צורות ש"פ או 'פרי' משם, ראו את קטול כחלק ממערכת הפיעל, ועל כן השתמשו בה, אע"פ שלא גזרו פועל ממש מאותו שם. ואלו הן המלים:

ניקודים: 'תיאכל ניקודים' (תרו' ה, א-ג). המלה מקראית. ביהושע (ט: ה, יב), שם היא מופיעה לראשונה, פירושה לחם יבש. ממלכים (מ"א יד: ג) נראה שהיה להם מין מאפה חשוב שנקרא אף הוא כך, כנראה מין כעך או כיוצא בו (וכמ"ש המפרשים שם). 'ניקודים' שבמשנה פירושו כיכרות קטנות מכביצה (ירושלמי ורמב"ם) או פת יבשה בלא מים המכשירים (ר"ש ורע"ב). מכל מקום, הצד השווה בכל הפירושים (במקרא ובמשנה) הוא שהמלה גזורה מן השם נְקָדָה או משם התואר נָקַד, אם על שום הנקודות המכסות לחם שיבש, אם על שום שכיכרות קטנים דומים לנקודות, אם על שם נקודות התבלין הנראות על פני הכיסנים.⁵⁶ לחם המנוקד (בנקודות שעליו או שכולו נקודות) ייקרא 'ניקודים'.

סיעור וְסִידוּק. (סיעור 3x, סידוק 2x, פסח' ג, ה).⁵⁷ הגירסה בבבלי ובדפוסי-המשנה — שיאור.⁵⁸ ככ"י לו וכן בירושלמי פסחים רפ"ג כט ע"ד⁵⁹ מובא בככ"ק — 'סיעור'. חילוק הגירסאות נראה שהוא קדום ביותר ועומד ביסוד המחלוקת בין ר' יהודה לחכמים (בביאור המשנה הקדומה שקדמה להם), אם שיאור/שיעור נגזר מ'שְׂאֹר' (ר"י) או מ'שְׁעָרוֹת' (חכמים). על כל פנים, יש כאן דנומינציה. הוא הדין ל'סידוק', הנגזר בוודאי מ'סדק'. שכן מפורש במשנתנו: 'סידוק שנתערבו סדקיו זה בזה'.

56 תרגום יונתן ביהושע ובמלכים שם — פִּסְנִין.

57 הפועל נסדק אמנם מתועד (רה"ש ג, ו ועוד), אך כאן נראה שהמלה נגזרה במישרין מְסָדָק, כדלקמן.

58 אין למלה שלנו קשר אל שיאור/סיאור/סור, מלה אחרת לגמרי שאמנם גם היא גזורה מ'שְׂאֹר' ועניינה מקור ותחילה. היא מצויה פעמים הרבה בספרות חז"ל אך לא במשנה. ראה מאמריו של ר"ש אברמסון בלשוננו: יג (תש"ד-תש"ה), עמ' 122; כא (תשי"ז), עמ' 95.

59 כן הוא בכ"ל וכד"ו וכן בשרידי הירושלמי גינצבורג 9, 107. (הדברים אמורים בגוף דברי הירושלמי. במשנה שהועתקה לפני הפרק — שיאור [ד"ר] סיאור [כ"ל]). 'שיאור' היא גם נוסחת הרמב"ם (עפ"י קאפח), וכן גורס כ"י פרמא א' סיאור, סיאור.

ז. שמות-פעולה להתפעל

המשקל שנועד לש"פ לבניין התפעל הוא קטול. עמד על כך קוטשר⁶⁰ והביא שלוש דוגמאות: איבול, וידוי וסיפוג. בצד אלה יש מלים נוספות. להלן פירוט החומר מכ"ק:

איבול: 'כל הנשים יתארו חוץ מן האלמנה מפני האיבול' (יבמ' ד, י). קוטשר (שם) מביא את המלה, תחילה, בקל: 'איבול (הפעל בקל במקרא; בלשון חז"ל הבינוני: אָבַל). ואת המשקל שלכאורה אינו במקומו הוא מישב: 'איבול מתייחסת מן הסתם להתפעל (סנה' ו, ו), משקל קטול משמש אף את ההתפעל... לידה נתקיימה אָבַל המקראית ויתכן שאין כאן זהות גמורה מבחינה סמנטית'. הצגה זו של הדברים אינה מדויקת. הקביעה 'הפועל בקל במקרא' אינה נכונה. במקרא 18 קל (ו-2 הפעיל) לעומת 31 התפעל. בספרים המאוחרים אין הפועל מצוי כלל בקל כי אם בהתפעל (דני' י: ב; עז' י: ו; נח' א: ד; ח: ט). במשנה מצוי הפועל פעם אחת, ובהתפעל (סנה' ו, ו). בתוספתא ובמדרש-ההלכה (עפ"י הקונטרס-דנציות) מצוי הפועל הרבה בהתפעל ולעולם לא בקל. מעתה, כל ראיית המלה כבעיה אינה במקומה. אָבַל נשתמרה בוודאי כשם בפני עצמו וללא שום קשר לפרידיגמה. (אף אָבַלוֹת אינו ש"פ, אלא גזור מהשם אָבַל).

וידוי: שכיח במובן הרגיל (סנה' ו, ב), ובדרך-כלל בצירופים מיוחדים (וידוי מעשרות, וידוי ביכורים, וידוי פר ושעיר של יוה"כ). הפועל תמיד בהתפעל.⁶¹ גם במקרא בדרך-כלל בהתפעל (אך גם בהפעיל: 'אודה עלי פשעי' [תהל' לב: ה]; 'ומודה ועזוב' [משלי כח: יג]).

חיבור: לעיל ה. ייחוד: 'אמור מה שאמרת לי בייחוד' (סנה' ז, י) = בהתייחדות, כששנינו לבד. הפועל המתאר הימצאות שניים יחד לכדם הוא 'התייחד', ושכיח במשנה ובדחז"ל.

סיפוג: 'טבילה וספוג' (זבים א, ד 2x; א, ה). תיאור הפעולה: 'ירד וטבל עלה ונסתפג' (הרבה ביומא; תמיד א, א; פרה ג, ח). 'ספג' בקל מוסב אל הספוג (ובהשאלה לאדם הסופג את הארבעים), בפיעל — על האדם המספג בספוג. וכשהוא מספג את עצמו — בהתפעל. על אף מקורו הזר (יווני) נוהג השורש הזה כשורש שמי משולש רגיל.

קיום: 'ואם רוצה בקיומו' (= התקיימותו; פסח ג, ב). שינוי: הפיעל נפוץ, אך כל 'שינוי' שבמשנה הוא דווקא ש"פ של החוזר. 'כל שיש בו שינוי [=השתנות, שמשתנה] חייב להכריז' (ב"מ ב, א); 'המים שנשתנו ושינויין מחמת עצמן' (פרה ת, יא).

60 מחקרים, עמ' קא-קכב.

61 בכ"ק ופרמא א 'נתודה' כרגיל. בכ"י לו ומקורות שונים הצורה המקראית 'התודה'. ראה ג' הנמן,

תורת הצורות, § 31.8.

ח. שמות בקיטול השייכים לבניין קל

קוטשר (מחקרים, עמ' קא-קכב) עשה מלאכתו בכחנית 'תנא ושייר'. הוא כותב: 'והרי הרשימה (ר"ל של קטול בקל) של כ"ק: איכול (יבמ' ד, י) (הפועל בקל במקרא; בלשון חז"ל הבינוני: אָבַל), איסור, גידול, חיבוט'. בהמשך דבריו דוחה הוא את 'איכול' ואת 'גידול' ומראה שהם שייכים להתפעל ולפיעל (ראה סעיפים 2; ז). נמצא, לדבריו, שנותרו 'איסור' ו'חיבוט' בלבד, שמות-פעולה של קל בקטול. בדיקתי שלי גילתה עוד כמה וכמה שמות קטול של קל, ועל כן יש להתפלא על לשונו הפסקנית והכוללת של קוטשר ('והרי הרשימה...'). לקמן, רשימת שמות קטול בקל, שהעלית, רובם שמות-פעולה ופרי-פעולה, ונלוות אליהם צורות בינוני פעול במשקל קטול (ראה לעיל סעיף ב').

אָסוּר — במשנה ש"פ: 'בשעת אסור במות' (זבח' יד, ט). אך במקורות אחרים גם פרי-פעולה, כמו בכיטוי 'כתבו על איסורי הנאה'. לדעת קוטשר, מקור המלה ב'אָסַר' (מלה שמקורה, לפי הדעה המקובלת,⁶² משקל qitāl ומסיבות פונולוגיות התפתחה ל'אָסַר'. בצדה קיימת גם הצורה אָסַר, המקבילה אל: פְּתַב, תְּמֹר וּכְד' — שמקורם ג"כ באותו משקל), אך משקל זה יוצא דופן הוא בעברית ולפיכך התגלגלה התיבה למשקל קרוב לו מבחינה מורפולוגית וסמנטית. אפשר להוסיף על כך שהמלה 'אָסַר'⁶³ קיימת בל"ח כמלה שאולה — שם מטבע. ייתכן אפוא שאף הצורך למנוע הומונימיות סייע למעבר אל 'איסור'.

בִּירוּרִין: 'שטרי בירוּרִין' (מו"ק ג, י ועוד) ('בירוּרִי המדות' [ביצה ג, ח]. כ"ק ל"ג תיבות אלה). הפועל במשנה תמיד בקל. יוצא מכלל זה רק מקום אחד (לפי גירסת הנקדן): 'שאם בָּרַר לו'... (עיר' ד, ה). בתמיד ב, ה: 'בירוּרו משם עצי תאנה', כך בכל הנוסחאות. אך בכ"ק: 'בָּרְרוּ משם'. איני יודע לבאר מלה זו, ועד כמה שירי מגעת לא מצאתי שנידונה במקום כלשהו; אפשר שאינה אלא שיבוש. התמיהה על המשקל מוצגת בהדגשה בגמרת ב"מ (כ ע"א): 'מאי שטרי בירוּרִין... ר' ירמיה אמר זה בורר לו אחד וזבל'א'. 'ברירה', שהיא שה"פ המתבקש כאן (מקטילה, קטלה או קטלה), אינה ידועה במקורות התנאים (לפי הקונקורדנציות לבית קוטובסקי) אבל מצויה בתלמוד הירושלמי כשם-פעולה לפעולה המוחשית של ברירת פסולת מתוך אוכל (8×) ובתלמוד הבבלי במשמעות הלכתית משפטית מופשטת (חלוקה שנעשתה בשלב מאוחר או דבר שנקבע והוגדר בסוף, רואים אותו כמוגדר או מחולק כבר מההתחלה).⁶⁴ בירושלמי מצאנו גם ש"ע מופשט 'ברר' (כנראה 'בָּרַר'), בארמית ובעברית 6×, ופעם אחת 'ברירות' (בהקשר דרשת מקרא: 'בבור כפיך בבירות' כפיך').

62 באור-ליאנדר, עמ' 533 ואילך.

63 כך מנוקד בכ"ק במשנת קידושין א, א. בפאה ח, א: אָסְרוּת. המונח הרומי שביסוד המלה הוא assarius (עפ"י יסטרוב).

64 המונח ההלכתי של הבבלי נמצא גם פעם אחת בירושלמי שקלים ד"ו, בקטע שלפי סגנונו הכללי נראה שהוא ניסוח מאוחר ברות לשון הבבלי. קטע זה הוא בפ"ו ה"ה נ ע"ב, והוא מכיל למשל את הביטויים 'כי קאמרינן' ו'איידך לישתרו'. בשרידי הירושלמי גינצבורג, עמ' 133-137, שרד רובו של פרק זה, והקטע הבעייתי — סופה של ה"ה — אינו קיים שם (ראה שם, עמ' 37).

מאידך, יצוין כי בצד הצורות הנפוצות שבבניין הקל יש מיעוט ניכר של צורות פועליות שונות שהן לפי כתיבן מן הבניינים הכבדים. דבר זה נכון בשני התלמודים (בבבלי גם בארמית) אך כמעט שלא במקורות התנאיים. במקורות התנאיים מצינו הקונקורנציות רק שתי דוגמאות, שתייהן בספרי (במדבר צה הורוביץ עמ' 96 שו' 7; דברים מח הורוביץ-פינקלשטיין עמ' 110 שו' 2) ובשתייהן התיבה 'מְבָרַר'. בשני המקרים זו היא עדות משותפת של רוב ככל כתיב-היד.

ייתכן לפיכך שהצורה נכנסה למשקל 'קִיטוּלִים' בשל היותה מן ה'מונחים החוקיים'. אף שאין מונח זה מתחום דיני-אישות כרוב המונחים החוקיים שבקִיטוּל רבים, מכל מקום קיימת לפחות שכנות בינו לבינם — 'שטרי חליצה ומיאונים ושטרי בירורים'.

גִּירוּמִים (ב"ב ה, יא) = ריבוי ותוספת. הפועל אמנם אינו מצוי, אך מצינו 'אמה גְרוּמָה' (כ"ה גירסת הערוך ויש נוסחאות אחרות), וא"כ היה פרי הפעולה צ"ל באחד ממשקלי הקל והצורה 'גירומים' צ"ע.⁶⁵

חִיבוּט (סוכה ד, ו). בהסתמך על חידושו של ילון⁶⁶ בדבר החלפת בניין קל בפיעל במושאים רבים (בולט בכתוב: 'יְבַתֵּר אתם... ואת הצפר לא בְתַר', בר טו: י), כותב קוטשר (מחקרים, עמ' קכב): 'מותר, איפוא, להניח כי ליד הקל היה קיים בפועל זה גם הפיעל. כאן, ב"חיבוט-חריות" המושא בריבוי הוא ומכאן המשקל. ייתכן, איפוא, כי לידו היה בנמצא גם משקל אחר לשימוש הקל. משקל אחר לשימוש הקל אכן קיים, אך רק בארמית התלמודית (ובלשוננו): 'חבטא/חבטה'. כאשר לעצם דברי קוטשר, לענ"ד עדיף להישאר בקושי, שכן חידושו של קוטשר נסתר מהמשנה עצמה: 'חריות של דקל היו מלקטים וְחֹבְבֵי טִים על גבי המזבח. אותו היום היה נקרא יום חִיבוּט חריות' (!).

חִיפּוּם: 'המקלוט של בקר והחִיפּוּם שלו' (כלים טז, ז). 'חיסום' הוא בוודאי פרי-פעולה של חסימת בקר. הפועל במשמעות זו אמנם לא נמצא במשנה, אך במקרא הוא קיים: 'לא תחסם שור' (דב' כה: ד); ובהשאלה — 'וחִסְמָת היא את העברים' (יח' לט: יא). אף במשנה הפועל מופיע במשמעות אחרת (קרובה סמנטית) — קשירת שפתי הכלי בגמר מלאכתו: 'מְשִׁיחֵסוּם' (כלים טז, ב, ג, ד — שבע פעמים). לפועל במשמעות זו קיים אף פרי-פעולה הולם: ניטל חִסוּמָן (כלים יג, ד).⁶⁷ אמנם במשמעות זו של קשירת קצות-הכלי מצינו במשנה אחת (שם כ, ב): 'שִׁיחְסָמוּ, נְחָסְמוּ. אכן, ילון מנקד בדיוק להיפך מכ"ק וניקודו הגיוני; בבקר חִסוּם ובכלים חִסוּם. ניקוד זה נמצא גם בכ"י תימני מאוחר (ש' מורג, כ"י ירושלים). אפשר היה לחשוב שהמנקד שלנו השתבש. ידע שאחד הוא חִסוּם ואחד חִסוּם והחליף ביניהם; אולם בדיוק

65 כמובן, לא שייכים לכאן לא יָגַרם, תְּגַרְמֵי המקראיות (שהן פיעל דנומינטיבי מן גרם-עצם), לא גרם בבניין קל הנפוצה מאוד בל"ח בובן סיבה, וכפי הנראה גם לא הגרמה (לשון אמוראי בבל) שבהלכות שחיטה.

66 מבוא לניקוד המשנה, עמ' 181-185.

67 הפתח מביע בוודאי חטף-פתח, שכן אין דיגוש אחריו. כ"י לו גורס בשני המקומות 'חיסום'. וכמוהו כ"י פרמא ב'.

משווה מגלה שגם נקדן כ"י פרמא א' עומד בגירסה זו (הכתיב בשני המקומות חסר), וקשה לחלות רעותא בשניהם. גם כאן, איפוא, הצורה נותרה קשה.

ישוב: גירסת הנקדן; ראה להלן פרק יב.

פִּיבּוּשִׁים (תענ' ב, א). במקרא ובל"ח הפועל כמעט תמיד בקל במשמעויות השונות. במובן דברי מוסר והכנעה אין פועל בכלל, אך גם במובנים האחרים שה"פ הוא כיבוש. הפיעל נדיר, אך נמצא במקרא ובחז"ל (ש"ב ח: יא; ביצה ד, ה ועוד). משום מה נבנה שה"פ דווקא על הפיעל הנדיר.

לִימוּדִים: בינוני פעול. ראה לעיל סעיף ב. נִישׁוּאִים: הצורה בהשפעת המשפחה הסמנטית. לעיל סעיף ד.

חומש (ה) פִּיקוּדִים (סוטה ז, ז; מנח' ד, ג). ביומא ז, א: הִפְקוּדִים. בשני מקומות נגרר הנקדן אחרי הסופר, ובשלישי הציג מסורת אחרת. החילוף בין שתי הגירסאות מצוי גם בכ"י פריס. בכ"י פרמא א' לעולם 'הפיקודים' — פעמיים מנוקד ופעם ללא ניקוד. כשאנו באים לבאר צורה זו, יש לזכור שהפועל 'פקד' כמעט שאינו מצוי בלשון חז"ל.⁶⁸ הדעת נותנת, לפיכך, שהשם הזה מקורו בתיבה המקראית החוזרת הרבה בתחילת חומש במדבר — 'אלה הִפְקוּדִים', 'כל הִפְקוּדִים', אשר אפשר לראות בה גם מעין כותרת עניינית כללית לספר, ברומה לשמות המקבילים 'תורת כוהנים' ו'משנה תורה'. אינני יודע אם הצורה המקראית מעיקרה נתכונה לצורת בינוני פעול ברכים, 'מנויים', כפי שנראה מצורתה, או ל'מנונים' כפי שמתרגם בכל המקומות הללו תרגום אונקלוס ('אלין מניניא', 'מניני בני ישראל'). לפחות במקום אחד מתייב ההקשר מניינים ולא מנויים: 'אלה פקודי המשכן'. בשם המשנאי, מכל מקום, מסתבר שהכוונה לתת שם כללי מופשט לספר — כמו 'תורת כוהנים' ו'משנה תורה' — ולפיכך סביר שהכוונה לפעולת הספירה ולא לאנשים הספורים. השמות הקדומים הלועזיים, שהם בוודאי תרגום של השם 'חומש הפקודים', אף הם מלמדים על-כך. ἀριθμοί — numeri פירושים 'מספרים' ולא 'ספורים'.⁶⁹

מכאן נובע לדעתי שאין לראות ב'חומש הִפְקוּדִים' שלנו צורת בינוני פעול,⁷⁰ שהרי אף הגירסה הִפְקוּדִים, ואולי אפילו במקרא גופו, שם-פעולה היא. הנוסחה 'חומש הִפְקוּדִים' היא הנאמנה למקור המקראי של הצירוף. את הניקוד שלנו, הִפְקוּדִים, שעליו מעידים כתבי-היד הטובים, נראה שיש להבין כתיקון שמטרתו להפוך את 'חומש הִפְקוּדִים' למלה הנראית יותר כשם פעולה.

פִּירוּשִׁין (?) (חג' ב, ז). אולי קטול לבינוני פעול (לעיל, סעיף ב).

צִיבּוּר, צִיבּוּרִים: ראה לעיל (סעיף ד). הפועל שכיח במקרא ובל"ח, ותמיד הוא בא בקל. יש, אם כן, לתמוה על שתי צורות ה'פרי' של פועל זה הבאות דווקא בקטול,

68 עיין בן-יהודה בערכו. פעם אחת מצוי השורש באגרות בן-כוסבה: P. Benoit, J. T. Milik & R. De-Vaux, *Discoveries in the Judaean Desert II*, Oxford 1961, p. 161

69 סיומת הריבוי בשמות אלו אינה נחוצה מצד העניין, ובה ניכר המקור העברי של השם אשר הוא כשלעצמו מושפע מן הצורה המקראית. מעניין שבפשיטתא נקרא הספר 'מנינא' בלשון יחיד (לא 'מנינא'). הפשיטתא נאמנת לדרבה בתרגום המקרא עצמו — לתרגם על-פי התוכן וללא צמידות יתרה לצורות הספציפיות שבמקור.

70 כפי שנטה לומר מ' בראש, מבוא לכ"י פריס, עמ' 50; מסורת איטליה, עמ' 67.

ובשכיחות גבוהה. ציבורים = ערימות, כבר במקרא (מ"ב י: ח). כאן יש מקום לדרך שהציע קוטשר בתיבת 'חִיבוט', כפי שהראיתי למעלה, ההצעה אינה עולה יפה שם. על כן, אם אינו עניין ל'חיבוט' תנהו עניין ל'ציבורים'. לפמש"כ בפרק על 'יחיד ורבים', מתבאר ש'ציפורים' משמשת בעקביות את הרבים — ערימות הרבה; וכשמדובר בערימה אחת, משמשת 'צבירה' — שה"פ הרגיל לקל. ממצאים אלו עשויים ממש לפי מידות חידושו של ילון. מעתה, ניתן יהיה לישב גם את 'ציבור': קהל עדת ישראל נתפס בוודאי כיחיד. כשבאו ליחד לו שם מסוג פרי-פעולה של 'צבר' לא יכלו להשתמש ב'צבירה', שכן זו כבר משמשת במונח 'ערימה'; בעל-כורחם הוצרכו לשה"פ של הפיעל. (הוא כבר היה קיים ברבים וזה ודאי הקל על התחלת השימוש בו ביחיד.) ביטוי מיוחד הוא 'פרשת הציבור / העיבור'. על עניין זה, נוסחאותיו ופשרו, ראה נספח 2.

שִׁיבוֹקִין : נדונה לעיל (סעיף ד). שִׁילוֹתָהּ : אם אין זו טעות, שייכת היא לכאן (ראה לעיל סעיף ב).

שִׁיפוֹלִי מעיה (נידה ט, ח). הצורה פעם אחת במשנה והפועל איננו. במקרא מצוי הפועל הרבה בקל (ובהפעיל — הגורם). בתוספתא סוטה קל והפעיל (אמנם במליצה מושפעת מהמקרא): 'שפלים גבהו וגבוהים שפלו' (יד, ז); 'משפיל הגבוה ומגביה השפל' (ד, ד). אף בארמית של התלמוד כמה פעמים 'שפיל לסיפיה דקרא': 'שפילית לסיפיה דעוון-גליון' (כך הגירסה הנכונה; שבת קטז ע"ב). אולי נבחר קטול לפרי-פעולה זה כדי למנוע בלבול עם 'שפילה' שמופיע בל"ח כמקרא במשמעות מיוחדת. שִׁיפוֹעִי אהלים/שיפוע (אהל' ז, ב 3x). ושם: 'אהל שהוא שוֹפֵע... וכן במקומות אחרים בקל. ('שיפוע' קיים גם כשם להפעיל במקורות חז"ל! בתוס' ב"ב ה, ד: 'כל השיפועין הרי הם של מוכר'; 'שיפועין' = גִּדְשׁ).

ט. קטול בהפעיל

חִילוֹף — חִילוֹפִים. כבר עמדתי (סעיף ד) על חלוקת המשמעויות בין היחיד לבין הרבים; היחיד מופשט,⁷¹ הרבים פרי-פעולה מוחשי. דוגמאות: ביחיד — 'חילוֹף הדברים'; 'חילוֹף' ('א"ר עקיבא או חילוֹף... — פסח'ו, ב); ברבים — 'נושאי המטה וחילוֹפיהן' (ברכ' ג, א); 'אסור בחילוֹפיהן ובגידוליהן' (גדר' ז, ז) ועוד. פעם אחת בנדרים ז, ז: 'בְּחִילוֹפִין'⁷² אך בצדו באותה משנה פעמיים 'בחילוֹפיהן' (+ 1 בגליון). הפועל תמיד בהפעיל, חוץ ממקרה אחד: 'מפני שהיא חשודה לְחִלְף' (דמאי ג, ה, ו). ואם כן, צריכה עיון הצורה חִלוֹף. קשה גם הצורה חִלְפִין השייכת בדרך-כלל לקל. מאידך לא מצאנו בשום מקום 'חִלְפָה' או 'חִלְפָה', השמות המתבקשים במקום זה. צִיְהוֹב: 'תחילת הציהוב בזה ובוה פסול' (חול' א, ה). מלבד המלה צִיְהוֹב, השכיחה

71 יוצא מכלל זה: וחלוֹפִיקָה בגולם (אבות ה, ז).

72 היר"ד אינה ריבוי אלא שייכת, ככל הנראה, לתופעה שעמדו עליה (אפשטיין, מבוא לנה"מ, עמ' 1244; קוטשר, לשוננו [תשכ"ז], עמ' 116; בראשר, מבוא לכ"י פריס, עמ' 12): כינוי נסתרים אין תמורתן, המצוי לא-מעט בכ"ק.

בנגעים (לשון הכתוב בנתק, ובמשמעות זו בלבד), נמצא השורש רק כאן, ובביטוי 'מפני שנחשתן מִצְהִיב' (מיד' ב, ג). (אמנם עצם מקומו של הפעיל אינו מובהק כאן, שכן אין כאן גרימה ואף לא השתנות והיעשות). אף במובן זה שלנו יש בתוספתא חולין (א, טו): 'ובני יונה... עד שיצהיבו'. לפי שעה אני מניח גם צורה זו בצריך עיון.

י. שמות בקטול שאין להם קשר לפועל

משקל קטול משמש, ככל הנראה, גם כמשקל ממשקל-השם, ללא קשר לפעלים ולבניינים. ואלו הם השמות⁷³ שאינם גזורים מפועל:

דִּילוּעִים. היחיד (לפי כ"ק): דִּלְעַת. צורת הרבים היתה צריכה להיות, אם כן, דִּלְעִים*. (בשמות פירות וכד' מצוי במיוחד שהיחיד נקבה והרבים כזכרים; כמו: דבלה-דבלים, שקמה-שקמים, תאנה-תאנים, ביצה-ביצים). נראה לי שהשפיעה כאן התיבה קְשׁוּאִים (הקיימת במקרא ובמשנה); כן נראה גם באשר לקִירוּיָא (ראה סעיף ג). בארמית המלה היא 'קרא' (ערבית: قراء), וקשה לראות איך נתגלגלה לקִירוּיָא. אף צורת-היחיד של קישואים, 'קישות', צריכה ביאור. התי"ו בוודאי מביעה נקבה וכנ"ל, אולם - ות בסוף תיבה בדרך-כלל מאפיינת שם דבר מופשט, ולא היה לה מקום כאן. מעתה אפשר שהעובדה, שקבוצה סמנטית שלמה בנויה במשקל זה, סייעה שלא לשבור את המשקל במלה זו. ייתכן שאף יחור שייך למשפחה זו, אף כי הוא 'קרוב רחוק' במקצת.

דִּירוּעִיָה: לשון הכתוב המצוטטת במשנה (שבת ז, ב, מישעיהו סו: יא). אין בטחון משקל המלה הוא קטול, ואפשר שהוא קטול (כמו 'אִימֹרָים'); בפרט לאור הצורות דְרֵעִים, דְרֵעוּגִים שבדניאל נראה שאינו קטול.

דִּיִּשְׁוִיָה: נוסחת הכותב ונוסחת הנקדן מוכרות אף ממקורות אחרים. חִפּוּשִׁית היא גירסת הדפוסים. חִפּוּשִׁית בדפוס ליוורנו, ויש גירסה 'חִפּוּשִׁית' (עיינן בן-יהודה בערכו). אין לקשור מלה זו עם 'לא חִפְּשָה', או 'חִפְּשָה לא נתן לה' וודאי לא עם חִפְּשָׁה בשי"ן שמאלית, וכמו שכתב אל נכון בן-יהודה שם. ההשוואה עם הערבית מאשרת את הגירסה הכופלת את הפ"א (בער': חִנְפָס). (כבהרבה מקרים דומים, יש לעיין אם הנו"ן מקורית או ההכפלה).⁷⁴

טִיבּוּר. (שבת יח, ג; סוטה ט, ד; בכורות ז, ה). במקרא — טִבּוּר,⁷⁵ בצירוף

73 ייתכן שחלק מן השמות שהתאמצתי להחשיבם 'פרייפעולה' (בפרט בפרק על ה'דנומינטיביים') שייכים בעצם לכאן.

74 נראה שהצורה הערבית היא הקדומה יותר מבחינת הווקליזציה של המלה, ובעברית חלה דיסמילציה מעין תוכוֹן* < תיכוֹן; חוּצוֹן* < חִיצוֹן; פְתָנָת < כִּטוֹן. לפי קוטשר (הלשון והרקע, עמ' 356-391), i < u בעברית ובאחיותיה בהברה סגורה ב"מ אף במקרים אחרים.

75 מבחינה אטימולוגית הצי"ק לויאס (לשונוג' ד [תרצ"ב-תרצ"ג] עמ' 218), לקשר מלה זו לשורש 'צבר', גם הוא לשון גבשושית ובלטיה. (הוא מצביע על מקבילות בלשונות אחרות. אף בלשונוג' נשתמרה ממנו — ע"ד הארמית הקדומה — המלה 'קיבורת'. תלות אטימולוגית ישירה אינה אפשרית אמנם כאן, אך כנראה קשר של שכנים במוצאי-הפה.)

'טַבּוּר־הָאָרֶץ' (שו' ט: לו; יח' לח: יב. אותה מליצה עצמה גם ברחז"ל: 'בטיבורה של א"י'). אין בטחון שהמלה מביעה משמעות אחת ממש במקרא ובל"ח, שכן כשמדובר במקרא על 'טיבור' של ל"ח, הוא מכונה שָׁרָר. המעבר מ'טַבּוּר' ל'טַבּוּר' הוא כנראה התדלדלות שמשום-מה לא פעלה בלשון המקרא. אפשר שהשפיעה שפתיות הבי"ת, כפי שמצוי רבות בל"ח הארץ-ישראלית, ואח"כ פעלה דיסימילציה: טַבּוּר <טַבּוּר* > טַבּוּר.

ייחור. (כלא' א, ח; ערלה א, ט; עקצ' ג, ח): ראה לעיל ב'דילועים'. קירויא (שבת יז, ו): ראה לעיל מש"כ על 'דילועים', וכן בסעיף ג. קישות — קישואים: נתבאר.

יא. משקלים אחרים במקום קטול

לשם שלמות הסקירה אציג כאן רשימה של שמות השייכים לכאורה למשקל קטול (אם מפני גירסת הדפוסים, או מקצת הדפוסים, או הצורה המקבילה במקרא), ואשר באים בכתי"ק במשקלים אחרים. רובם נידונו כבר בעבודה זו, כאלה אסתפק בהצגת המלה בלבד.

בְּכוֹרֹת. פְּיֹרְיִים (עיר' ה, ו; ה, ט 2x; סוכה א, ב ועוד. דפ': דְּיֹרְיִים). הִיָּהוּר. זִיבּוּרִית (גיט' ה, א, ב; מקו' י, א): אנו רגילים לניקוד זִיבּוּרִית, אך כִּי"ק מנקד בשלוש הופעותיה של המלה זִיבּוּרִית. מאחר שאין למלה זו קשר לפועל כלשהוא, צריכה הנחת-היסוד להיות שלפנינו מלה ממשקל קטול; אך לא תואר בינוני-פעול-קל מטיפוס גְבוּר, שְׁכוּר, שאם כן היתה צורת הנקבה צריכה להיות זִבּוּרִית*, וזאת לא מצאנו. מבחינת העניין גם לא ידוע לנו פועל שממנו תיגזר המלה.⁷⁶

תְּפוּשִׁית. (לפי גירסת המנקד, פרה ט, ג). תְּכֹרֹד (ב"ט מ, ו ועוד). בדפ': תְּפוּרֹד (וכן ניקד ילון). הצורה שלפנינו מובנת, כאשר הפועל הוא בקל. 'חכורו' בכתיב חסר

76

בעוד שפירושה של המילה בגיטין ברור הוא מתוך הקשרה — אדמה גרועה, הרי במקוואות נעלם פירושה מעיני קדמונינו, והפירושים השונים שהוצעו לה לא עלו יפה. האטימולוגיה של שתי המלים לא הובררה. אף צורת המלה נמסרה באופנים שונים. נראה שזכה לקלוע אל העניין בן-יהודה, במילונו (ערך זבורית וערך זבורית 1), שעמד על קיומן של שתי מלים ערביות משורש צב"ר, שאחת מהן *صَبَّارَة* פירושה המרויק הוא קרקע זיבורית, והשנייה — *صَابِرَة* — משקולת המכבידה בבטן האניה כדי שלא תיטה על צדה, היא כנראה הזיבורית' שבמקוואות: משקולת שמניחים בכלי ריק כשמורידים אותו אל הבור. (ונראה שכיוון שהבור שבחצרו של כל אדם כשר לטבילת כלים, על כן עיקר הטבלת כלים היתה נעשית בזמנם על-ידי הורדה בחבל אל תוך הבור, ובזה הוצרכו לאבן או משקולת שבתוך הכלי, ואם לאו — להטיית הכלי על צדו עד שירגיש בחבל שכל הכלי מושקע בתוך המים. נראה לי שזה הוא הרקע הריאלי להדגשה שבהלכה זו.) *صَبَّارَة* — לפי חוקי המעתק של ההגאים — מתאים בדיוק לזבורית שמוטר כִּי"ק. במקוואות, אם נבקש להיצמד למשקל המלה בערבית, צריכים אנו לנקד זִבּוּרִית* או זִבּוּרִית? (< זִיבּוּרִית? >). כאן נחלקו הנוסחאות. בפיה"ג זיבורית'. ערוך בשמו — זיבורית. ר"ש בשם הערוך — זיבורין. נראה שבגלל מצבה המעורער של המסורת בדבר כתיבה, ניקודה ופירושה של המלה, העתיקו הכותב והמנקד של כִּי"ק את הצורה המוכרת יותר שבמסכת גיטין.

יו"ד נמסרה גם בכ"י פרמא א' וכ"י לו.⁷⁷ וכן מנוקד בכ"י תימני חֲכוֹרוֹ (ש' מורג, כ"י ירושלים). תְּדוּד (כלים ב, ה; ד, א, ג). בדפ' חֲדוּדוֹ (וכן ילון). וכגירסתנו גם כ"י פרמא (א').⁷⁸ תְּפֹי. טְפִילוֹ. יוֹשֵׁב. כך היא הגירסה, במקום יָשׁוּב (כבר עמד על-כך אפשטיין, מבוא לנה"מ, עמ' 1256). ברוב המקומות בכ"י תיקן המנוקד אך תיקונו ניכר. וכך מופיעה התיבה: פִּיּוֹשֵׁב (ב"ק י, ז); הַיּוֹשֵׁב (ב"ק ז, י); שְׁלִיּוֹשֵׁב (חול' ט, ב); הַיּוֹשֵׁב (קיד' א, י; התיקון — 'שו' על המחק). קְסוּי.

מיתון — מיתה. המחט שהאורגים מותחים בה את היריעות נקראת במשנה 'מחט של מיתון' ('מיתנא' בארמית — חבל. שורש 'מתן' בערבית — מתיחת חבל), ויש גורסים 'של מיתוח' (הפועל 'מתח' נמצא במשנה בקל וגם בפיעל).⁷⁹ נראה שהמסורת במלה זו רופפת ביד הנקדן ואף ביד הסופר; בשלוש פעמים שהמלה נמצאת במשנה מצינו שלוש צורות שונות: שְׁלִמִיתוֹן (ערלה א, ד); שְׁלִמִיתוֹן, לְמִיתָה (? ! (כלים יג, ה, ח).

נְפֹל. (ב"ב ב, י): הכתיב המקורי 'נפיל' והנקדן הסב אותו לִנְפֹל. ייתכן שהחיריק הוא קצה מחוק של פתח (= קמץ במסורת הנקדן) וא"כ היתה גירסת הנקדן 'נפול'.⁸⁰ גירסת הדפוסים 'ניפול' (וכן נקד ילון: נפול), אולם גירסאות 'נפול' ו'נפיל' מוכרות גם ממקורות אחרים (כ"י לו, כ"י פירנצה לתלמוד בהוצאת א"ש רוזנטל). בדבר מקור המלה הובעו דעות שונות. נוטים לקשר לניפול (= גזול שנפל מן השוכר), גם מין ממיני הארבה — 'סלעם זה ניפול' (חול' סה ע"ב). על כל פנים סביר שהוא משורש 'נפול'.⁸¹ עִינִי ר. עִינִי (מ"ק ג, ט).⁸² ש"פ לפועל הנזכר לפני-כן: מְעַנּוֹת אבל לא מטפחות, וּשְׁנָה מפני ש'ענוי' תפוס לעניין אחר. פְּטָפוּט (שבת ח, ד; כלים ה, יא; ו, א; ז, ד). דפ': פְּטָפוּט.

קִישָׁרְן : 'וכשם שהוא חייב על קִישָׁרְן כך הוא חייב על התירן' (שבת טו, א). בדפ': קִישָׁרְן (גירסה קשה משום שהפועל בקל). גירסת כ"י מן קִישָׁר. הקושי בקִישָׁרְן הוא שמבחינת העניין וההקבלה ל'היתרן' מתבקש כאן ש"פ.

קְרוּיָא. וְרַחוּץ : ידים ורגלים (זבח' יד, ג), וכן ניקד ילון. דפוסים: ריחוץ. לפי הקשרו של הביטוי במשנה, בוודאי אין כאן בינוני פעול (רַחוּץ) בסמיכות, אלא פעולה ממשקל קטול. קוטשר⁸³ מנה כל המלים בכ"י שבמשקל קטול ונשמטה ממנו מלה זו. בְּרַחוּץ : מקום (מע"ג, י 2x). שְׁפוּי.

- 77 בכ"י לו צורה תמוזה 'מנכה לו מן החכורו' (2x). אין כאן טעות סופר בעלמא, שכן מצאנו צורה זו אף בכ"י פרמא באחת מתוך שתי הזכרות המלה בכ"מ ט, ב.
78 מ' בראשור משער שהמקור כאן היה קטול, אלא שהח"ת גרמה.
79 יש להתפלל על בן-יהודה שהביא רק את המלה 'מיתוח', ולא את 'מיתון'.
80 ואפשר גם שהמלה עברה תהפוכות; מהנקדן המקורי נשאר קו הריפוי, ומי שבא אחריו רצה לשנות ל'ניפול'.
81 במילונות התלמודית הועלו כמה השערות בלתי-סבירות על קשרים בין מלה זו לכמה מלים זרות. ראה במילוני לוי, קוהוט, וקרויס בתוספות ערוך שלם.
82 אין לדעת אם הסופר של כה"י שותף לגירסה זו של המנוקד, ואפשר שהוא עצמו נתכוון לעיניו.
83 דקדוק ל"ח, עמ' 13; מחקרים, עמ' קב.

יב. צורות שהן ככל הנראה טעות-סופר (ולעז)

אני מצרף מלים אחדות הנראות שייכות לעבודה זו ולדעתי הן ט"ס. הקפת הנושא דורשת גם הצגת צורות אלה, והקורא יוכל, אולי, לפרשן בדרך אחת.

בְּאֶפְסוֹלִים (פאה ג, ג).

בִּיבְיָגִים (שבת יג, ה 2x!) אבל: בִּיבְיָגִים (ביצה ג, א 3x). העובדה שחזור פעמיים הכתיב בו"ו, מחשידה את ההנחה שיש כאן שיבוש ותו לא. בכל אופן, אין מלה זו שייכת למשקל עברי כל שהוא, שכן היא מלה לטינית — vivarium (אפשר שהכתיב מרמז על-כך שתנועת a הפכה u בהשפעת הרי"ש או [גם] הבי"ת).

זְבָּלוֹ (שבי"ג, ב). הַפְּדוּמִים: האשקלונים (כלים יג, ז). בטב"ד, ו גם הכתיב פְּדוּמִים (אמנם בכת"י אחר). בְּפֶסוּלוֹ (מקו' ג, ב). במשמעות ש"פ של הקל מופיעה המלה כ-25 פעמים במשנה, ובכולן הכתיב חסר והניקוד פְּסוּלוֹ.⁸⁴ נראה שכאן טעה הנקדן⁸⁵ ונודמנה לו פְּסוּלוֹ הקיימת כש"פ לפיעל (סעיף ה1).

נספח 1: 'לימודים' שאינו בינוני פעול

'לימודים' הוא מושג טכני שטיבו המדויק אינו ברור והאיטימולוגיה שלו קשה עוד יותר. בסך-הכול נזכרת המלה פעמים בודדות בכל ספרות חז"ל, ומהן שתיים במשנה: 'וכן מי שהיה יינו בתוך הבור וארעו אבל או אונס... עושה לו לימודים בשביל שלא יחמיץ' (מו"ק ב, ב); 'תנור שבא מחותך מבית האומן עשה לו לימודין נותנן עליו והוא טהור. נטמא סילק את הלימודין טהור' (כלים ה, ט). בשני מקומות בתוספתא (פסחים פ"ז צוק' 9, 166; כלים ב"ק פ"ו 28, 577) מוזכרים לימודים על פתחו או 'עינו' של תנור.

ועניין אחר לגמרי: מברייחא במסכת חלה (תוספתא חלה ז, ז, ליברמן 15, 276; ירוש' שם פ"א ה"ט נח ע"א; בבלי ברכ' לו ע"ב) למדנו שעיסת הכלבים בזמן שנעשית 'ככרין' או 'כעכין' (וי"ג 'כעבין') — הרועים אוכלים ממנה, ובזמן שנעשית 'לימודין' או 'כלימודין' — אין הרועים אוכלים ממנה ופטורה מן החלה.

בשלושת המקומות מדובר על עניינים שונים, אשר קשה למצוא את הקשר ביניהם. מכנה משותף ענייני שמצאו בדרך-כלל המפרשים (ר"ח, ערוך, רש"י, רמב"ם וכך מביא בן-יהודה במילונו) בין הנושאים השונים — הוא נסרים. (כך לשון רש"י ור"ח. ערוך: עמודים. רמב"ם בפירוש משנת אהלות: 'רפאיד' = סמוכות.) פתרון אחר פתר ר"ש (בפירושו לכלים ובדומה לזה הרא"ש וברטנורא): 'מסגרות כדרך שעושיין אנחנו לחביות של עץ'.

הנסיונות לקשר את המונח הטכני איטימולוגית נתנו תוצאות דחוקות. פירוש הגאונים לטהרות (מהד' אפשטיין, עמ' 150) מפרש: 'לימודים — טצריק בלשון דרבנן, חיאל בטיית'. כלומר — תחבולות. ר' בנימין מוספיא ב'מוסף הערוך' ביאר שזו מלה הגזורה משם האות היוונית למדא, כלומר — נסרים שצורתם זווית חדה. לוי בערכו סבר שזו מלה מורכבת מן 'ל' + עמודים' (בדומה למה שפירשו בבבלי עירובין יח ע"א: 'דיומדין' — דיו עמודין). קוהוט הפליג למלה יוונית שאינה ממיין העניין (λαμπάδιον).

נראה שצדק ש' קראוס שדחה את כל האיטימולוגיות הללו וקבע שעניינו של השורש הוא

84 זולת החריג 'שנימצא בו פְּסוּלוֹ... ושלא נמצא פְּסוּלוֹ' בסוף מידות, ושגיאת הכתיב בְּפֶסְלוֹ במקו' ג, ג.

85 בשתי המשניות הסמוכות למשנתנו, לפני ולאחריה, נמצאה המלה 4 פעמים בניקוד הנכון: בְּפֶסְלוֹ.

חיבור ודביקה (תוספות ערוך השלם, עמ' 243 ב). צורה פועלית של השורש במשמעות זו מופיעה כנראה רק פעם אחת בספרות חז"ל; בבבלי שבת קכה:

אמר ר' חנינא פעם אחת הלך רבי למקום אחד ומצא נדבך של אבנים ואמר לתלמידיו צאו וחסבו כדי שנשב עליהן למחר ולא הצריכן רבי למעשה (כדי שלא יהיו מוקצה) ור' יוחנן אמר הצריכן רבי למעשה. מאי אמר להו. רבי אמי אמר צאו ולמדום אמר להו רבי אסי אמר צאו ושפפום אמר להו.

פשט המעשה מלמד שמדובר בקיבוץ וסידור של האבנים. (עיין ר"ח ורש"י; הרמב"ם בחיבורו ה' שבת פכ"ה הל' כא הניח את הלשון הסתומה כמו שהיא: 'אם למדום מותר לישב עליהם למחר'! ומכאן: כל ה'לימודים' המוזכרים בהקשרים השונים יכולים להיחשב פרי של פעולת החיבור והקיבוץ. נתון מילוני חשוב שמשום מה לא הושם אליו לב, מאשר את מה שקבע קראוס מתוך ניתוח המקורות התלמודיים: באוצר הלשון הסורית נמצאות צורות פועליות בבניין קל ובפעל משורש למ"ד שעניינן קיבוץ, חיבור וקישור. (עיין במילונייהם של ברוקלמן, עמ' 367b, ופיין-סמית, עמ' 243a).

מסתבר מתנה כי צורה פועלית, מעין מה שמתועד בסורית, כמעט שלא היתה קיימת בלשונם של התנאים והאמוראים (כאמור היא מוכרת רק פעם אחת בעברית של אמוראי א"י המצוטטת בבבלי); אבל היא היתה ברקע — דיאלקטי או היסטורי — של לשונם (העברית או הארמית). 'פרי-הפעולה' שנגזר ממנה — במשקל קיטול — שימש בלשון עם פועל-העזר 'עשה' (ברומה ל'עשה תשובה'; 'מביא עליו יסורין').

נספח 2: פרשת הציבור — העיבור

בברכות ד, ד לפי הגירסה המקובלת: 'ר' יהושע אומר המהלך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה אומר יהושע ה' את עמך את שארית ישראל בכל פרשת העיבור יהיו צרכיהם לפניך בא"י שומע תפלה.' 'פרשת העיבור' — כך ודאי גרס התלמוד שלנו (כט ע"ב): 'מאי פרשת העיבור א"ר חסדא אמר מר עוקבא אף בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברת ... איכא דאמרי א"ר ח' אמ' מר עוקבא אפי' בשעה שהם עוברים על דת יהיו כל צרכיהם לפניך'.

והנה בירושלמי ביארו: 'ר' אחא בשם ר' אסא כל מה ששליח ציבור עובר לפני התיבה ותובע צרכי עמך לפניך'. הקושי שבפירושי הבבלי אינו צריך לפנים; אינך יודע מה מקום יש להזכיר דווקא בדרך את עברתו של הקב"ה: מה טעם לקטג עליהם שהם עוברים על דת, ואם כן — מדוע בלשון מזורז כל-כך שאין לה אה ורע, אף התיבות 'כל פרשת' אינן מתיישבות היטב. לעומתם, כמה מאירים דברי הירושלמי בפשוטה של המשנה. הלא זהו רעיון שאנו מכירים אותו אפילו מספרות החסידות: האדם המהלך בדרך רחוק מעיר ומציבור ומישוב הדעת מבקש בקשה כללית — שתתקבל תפילת הציבור, ותצטרף תפלתו לתפלתם, שכך שנינו (ר"ה לג ע"ב) 'רבן גמליאל אומר ש"צ מוציא את הרבים ידי חובתן'. ובגמרא (שם לה ע"א): 'אמר רב אחא בר עירא א"ר' שחסידא פוטר היה ר"ג אפי' עם שבשדות'. (ר"ג אמנם פוטר לגמרי ואין זו הלכה אחת. על כל פנים העניין אחד.) הר"ש סיריליאו שם פירש שהירושלמי קרא 'פרשת הַעֲבוֹר' וביאר בחריפות: 'והוא ש"ן ע"ש שעובר לפני התיבה: עָבוֹר כמו עובר כמו מסור טחון בל' משנה. פרשת ל' פירוש שמפרש ש"צ בשפתיו מה שצריכין הציבור כמו ואת פרשת הכסף'.

לפשט הירושלמי נראה שכיוון ראטנר ב'אהבת ציון וירושלים' שם. הוא כותב שכנראה גרס ר' אחא 'פרשת הציבור'. ואכן 'פרשת הציבור' היא הגירסה בכ"ק ובכ"י פרמא. הצורה שלפנינו בכ"ק כך היא:

בְּכָל פְּרֻשַׁת הַצִּיבוֹר הַעֲבָר צוֹרְכֵיהֶם...

העייץ שמעל הצד"י אינה בכתב ידו של הכותב, והיא מאוחרת גם למנקד. ובדבר המחיקה: כל עוד שאין ראייה לגירסה 'העבר צורכיהם לפניך' ממקומות אחרים, אפשר להניח שבמקור שממנו הועתק כ"ק היתה הגהה בגליון 'העבור' (שנועדה לתקן את 'הצבור' שבפנים).

רשימת קיצורים

אפשטיין, מבוא לנה"מ = י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה², תל-אביב תשכ"ד.
 באואר-ליאנדר = H. Bauer & P. Leander, *Historische Grammatik der hebräischer Sprache*, Hildesheim 1965

בן-חיים, עואנ"ש = ז' בן-חיים, עברית וארמית נוסח שומרון, כרכים א-ה, ירושלים תשי"ז-תשל"ז.

בר-אשר, מבוא לכ"י פריס = מ' בר-אשר, מבוא לכ"י פריס, מקור, ירושלים תשל"ג.
 בר-אשר, מסורת איטליה = מ' בר-אשר, פרקים במסורת לשון חכמים של יהודי איטליה עפ"י כ"י פריס 9-328, ירושלים תש"ם.

בר-אשר, פארמה ב' = מ' בר-אשר, 'משנה כ"י פארמה ב' לסדר טהרות — דברי מבוא', בתוך המהדורה הפקסימילית, מקור, ירושלים תשל"א. [= קובץ מאמרים בלשון חז"ל, א, עמ' 166-185.]

ברוקלמן, לקסיקון = C. Brockelmann, *Lexicon Syriacum*, Halle 1928
 גזנויס-קאוטש = *Gesenius' Hebrew Grammar*², as edited by E. Kautzsch, Oxford 1910
 מורג, כ"י ירושלים = כתב-יד ירושלים heb. 4° 1336 לסדרי נזיקין, קדשים וטהרות, בניקוד לפי מסורת תימן. [דברי מבוא: ש' מורג.]

קוטשר, דקדוק ל"ח = י' קוטשר, 'מחקרים בדקדוק לשון חז"ל', ספר בר-אילן, ב, ירושלים תשי"ט.

קוטשר, הלשון והרקע = י' קוטשר, הלשון והרקע הלשוני של מגילת ישעיהו, ירושלים תשי"ט.
 קוטשר, מחקרים = י' קוטשר, מחקרים בעברית ובארמית (בעריכת ז' בן-חיים, א' דותן, גב"ע צרפתי), ירושלים תשל"ד.